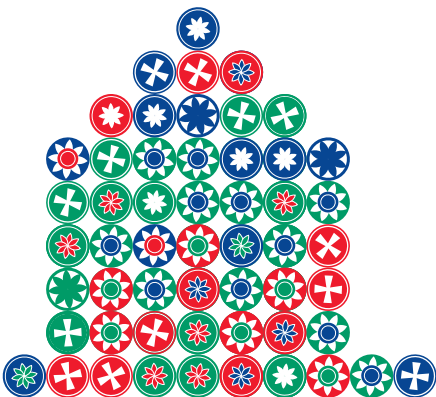

FOE 001 LEEUW

HUIS OM IN HARMONIE SAMEN TE WONEN

4	EEN REIS VAN TIEN JAAR / VOORWOORD
6	BOVEN DE BRIEVEN DIE IK NAAR HUIS SCHREEF HUILDE IK ALTIJD / PORTRÉT
8	ORCHIDEËN EN CHINESE TV KANALEN / QUOTES BEWONERS
10	BERGEN VERZETTEN / INTERVIEW OSIRAGROEP EN CABO
12	OUDERE MIGRANTEN IN NEDERLAND / ACHTERGROND
16	NIET ALLES OVERNEMEN! / INTERVIEW STEF SPIGT
18	NU IS HET DE TIJD OM TE GENIETEN, SKYPEN MET HONGKONG / QUOTES BEWONERS
20	NIEMAND HEEFT HEIMWEE / INTERVIEW ERNA TJIN LIEUW
22	STILLE BUREN, HONDERD JAAR CHINEZEN IN NEDERLAND / ACHTERGROND
30	GASFLES OP HET TERRAS / QUOTES BEWONERS
32	U BENT EEN BAKEN VOOR OUDEREN / INTERVIEW HENNIE LIU EN JERRY STRAUB
34	VAN PLAN NAAR HUIS / ACHTERGROND
36	54 OPDRACHTGEVERS... / INTERVIEW DELTA FORTE
38	ALLES WERD UIT DE KAST GETROKKEN / INTERVIEW CABO
40	WENSEN / QUOTES BEWONERS
42	CONTACT MAKEN / INTERVIEW KUNSTENAARS&CO
44	KUNSTENAARS EN ONTWERPERS MIDDEN IN DE MAATSCHAPPIJ / ACHTERGROND
46	IK HEB HELEMAAL GEEN HEIMWEE MEER / PORTRÉT
48	KUNSTENAARS VERTALEN ONUITGESPROKEN WENSEN ERIKA BLIKMAN & FENMEI HU
50	EEN MOOI CADEAU HOI-SHAN MAK
52	DE KEUKEN IS DE BINDENDE FACTOR LAURA BRASPENNING & IRMA VAN WEEREN
56	WEGWERPCAMERA'S EN BLOESEM TAKKEN MAAIKE ROOZENBURG
60	DE TRAGE VRAGEN VAN YOUNG DESIGNERS & INDUSTRY / INTERVIEW YD+I
64	MEER DAN TIEN JAAR DROMEN, DURVEN EN DOEN / ACHTERGROND
66	EEN SERRE MET NAAIMACHINE / QUOTES BEWONERS
68	ZESTIG JAAR IN HET BUITENLAND / PORTRÉT
70	ZO VROEG MOGELIJK BEWONERS BETREKKEN / AANBEVELINGEN
73	MOGELIJK GEMAAKT DOOR...
74	COLOFON

EEN REIS VAN TIEN JAAR

In dit boekje nemen wij u mee langs de route die wij aflegden naar Foe Ooi Leeuw, huis om in harmonie samen te wonen, gebouwd in de Amsterdam Zuid-oost en inmiddels het thuis voor meer dan honderd Chinese ouderen.

De reis die wij als ontwikkelaars samen ondernamen was lang, spannend, vol van onverwachte gebeurtenissen én mooi. Reden van vertrek was de door ons allemaal gedeelde overtuiging dat initiatiefnemer en voorzitter van de Chinese ouderenvereniging Tung Lok, Henny Liu, gelijk had toen hij duidelijk maakte dat Chinese ouderen ook in Amsterdam een plek verdienen om samen oud te zijn. Wij vinden dat er in de Nederlandse samenleving voor alle oudere migranten een prettige plek om te wonen zou moeten zijn. Wij vinden ook dat het voor deze groep mogelijk moet zijn om de levensavond 'op bekend terrein' door te brengen, samen met mensen met dezelfde 'roots', dezelfde gewoonten, dezelfde taal, met gedeelde herinneringen. Wij weten dat zo'n gemeenschap voor de bewoners bij uitstek een vertrouwde uitvalsbasis vormt om samen nieuwe dingen te ondernemen en nieuwe contacten met de omgeving aan te gaan.

Dat onze reis lang duurde heeft te maken met de omvang van de groep (Foe Ooi Leeuw is de grootste woonvoorziening voor Chinese ouderen in Nederland), maar ook met de hindernissen die we op ons pad vonden. Er waren bestuurlijke, technische, maar ook cultuur- en taalbarrières. Bij het slechten van die twee laatste zijn wij aan de slag gegaan met een groep jonge kunstenaars en vormgevers. Van hen hebben we geleerd dat je voor een project als dit naast passie, maatschappelijke betrokkenheid, netwerken, technisch vernuft en organisatiekracht ook verbeeldingskracht en creatieve oplossingen nodig hebt.

In dit boekje komen zowel de reisgenoten aan het woord als de mensen waar het uiteindelijk allemaal om draait: de bewoners. U vindt een beknopte inleiding over de positie van oudere migranten in Nederland en de migratiegeschiedenis van Chinese Nederlanders. U leest ook over de rol en de bijdrage van de ontwikkelaars en de kunstenaars. Verspreid over het boekje vindt u citaten van de bewoners en drie levensverhalen die een beeld geven van de kracht en moed van de bewoners. En we eindigen met aanbevelingen voor een volgend reisgezelschap. Want we hopen van harte dat dit verslag anderen aanzet om meer van dit soort initiatieven te gaan ondernemen. Wij zijn graag bereid ze daarbij van advies te voorzien.

Tijdens een van de interviews met de bewoners voor dit boekje, vroegen we of deze meneer niet trots was op alles wat hij had bereikt. Hij had zijn hele leven hard gewerkt, een nieuw bestaan opgebouwd in een ander land, alles opzij gezet voor zijn kinderen. Zijn kinderen bouwden een welvarend bestaan op en hún kinderen, zijn kleinkinderen, zijn als succesvolle en ambitieuze studenten uitgewaaierd over de hele wereld. Hij zei: “Nee, niet trots, maar dankbaar...” Daar sluiten wij ons helemaal bij aan. Deze reis bracht ons veel: inspiratie, kennis en ervaring. Maar bovenal de vastberadenheid om het belang van dit soort projecten te blijven uitdragen.

Mei 2010

De ontwikkelaars, reisgenoten naar Foe Ooi Leeuw

Ephraim Abebe, Petra Befort, Martine Fransman, Wendela Gronthoud, Henny Liu, Dennis Lohuis, John Machgeels, Harry Moeskops, Stef Spigt, Jerry Straub, Peik Suyling, Erna Tjin Lieuw

BOVEN DE BRIEVEN DIE IK NAAR HUIS SCHREEF HULDE IK ALTIJD

Het verhaal van Mw. C. L. Fung, 'zeventig plus', woont alleen in Foe Ooi Leeuw.
Spreekt Kantonees en Wai T'auw.

"Ik ben geboren in Hong Kong. Ik ging van de lagere school af in het vijfde jaar, toen de school sloot omdat er te weinig leerlingen waren. Mijn moeder vond het ook niet zo belangrijk dat meisjes studeerden. Op mijn 22e ben ik getrouwd. Mijn man kende ik al lang, hij voer tussen Hong Kong en Japan. Toen we trouwden begon hij een slagerij. Zelf verzorgde ik zes dagen in de week op een golfclub het gras.

Een jaar na ons trouwen kregen we onze eerste zoon. Twaalf jaar later, we hadden nog een zoon en een dochter gekregen, is mijn man naar België vertrokken om in een restaurant te werken. Familie had een werkvergunning geregeld. Ik zou later met onze kinderen komen. Maar voordat dat zover was is mijn man overleden, twee jaar na zijn aankomst in België. We hebben elkaar na het afscheid in Hong Kong niet meer gezien.

Om een betere toekomst voor mijn kinderen te krijgen ben ik toen alleen naar Nederland vertrokken. Mijn neef had een restaurant in IJmuiden. Ik kwam hier met kerst. Het was koud en ik voelde me eenzaam in mijn kamer boven het restaurant. Ik had heimwee. Toen overleed ook mijn vader. Gelukkig kan ik Chinees schrijven, zo hield ik contact met mijn familie. Maar boven de brieven die ik naar huis schreef hulde ik altijd.

Ik werkte van tien uur 's morgens tot tien uur 's avonds, zes dagen in de week voor 550 gulden in de maand. Het was familie van me; zij hadden gezorgd dat ik een plek om te wonen had en werk. Dus als het nodig was, dan viel ik in, ook op mijn vrije dagen.

In 1974 ging ik terug naar Hong Kong omdat ik ziek was en daar naar een dokter wilde. Ik keerde met mijn zoon terug naar Nederland. Hij is hier een poosje illegaal geweest. Hij werkte in de kelder van een restaurant en durfde niet naar buiten! Een neef van me is met hem meegegaan naar de politie en hij kreeg een verblijfsvergunning. Mijn zoon gaf mij steeds de helft van zijn salaris en in 1976 kochten we een klein huisje. Nu konden mijn andere zoon en mijn dochter ook overkomen. Mijn dochter had toen haar universitaire studie in Hong Kong afgemaakt. Zij is kort daarna overleden.

In 1990 heb ik dat huisje verkocht en ben ik bij mijn schoondochter gaan wonen. Twee jaar geleden heb ik me ingeschreven voor Foe Ooi Leeuw. Want wat zou er gebeuren als zij niet meer voor mij zou kunnen zorgen? Ik zag er wel tegenop. Ik had bijna nooit helemaal alleen gewoond. Ja, in de kamer boven het restaurant, maar daar sliep ik alleen maar. Nu vind ik het prettig dat ik iemand kan waarschuwen als ik me duizelig voel. Straks krijg ik een alarmsysteem in mijn woning. Dat stelt me gerust.

Nu ben ik tevreden. Ik heb nieuwe vrienden gemaakt. Ik doe nog wel veel alleen, maar als er een feestje is dan doe ik mee, en ik speel ook wel Mahjong. Mijn kleinkinderen logeren hier gelukkig ook vaak. Van het koken voor mezelf maak ik niet zoveel werk. Als de kinderen komen eten, dan ben ik dagen bezig om te bedenken wat we gaan eten. Maar ik bestel ook wel Chinees eten hoor. Ik heb genoeg gekookt. Laatst heb ik hier mijn verjaardag gevierd met 28 gasten. Dat was een mooi feest."

ORCHIDEEËN EN CHINESE TV KANALEN

Nog voordat de eerste paal werd geslagen keken de toekomstige bewoners al reikhalzend uit naar hun nieuwe huis.

“Mijn dochter spreekt niet zo goed Nederlands, dus hulp bij zorgvragen kunnen we goed gebruiken. En het zou mooi zijn als we konden beschikken over Chinese tv-kanalen.”

“Qua inrichting vind ik vooral orchideeën in alle kleuren van de regenboog mooi. Voor het vermaak zou samen Chinees eten leuk zijn, een leestafel met Chinese kranten en vergrootglas. Tai Chi lessen en genoeg mensen om lekker over voetbal te kunnen praten.”

“Ook houd ik van planten. Die doen me denken aan het schooltje waar ik als kind heen ging. Dat was een huisje met een puntdak en een pleintje ervoor. Dat pleintje stond vol potten met planten, ik heb er nog een foto van.”

“In Foe Ooi Leeuw hoop ik nieuwe vrienden te maken. Gezellig samen dingen doen zoals gymnastiekles, zingen en excursies.”

BERGEN VERZETTEN

“Overall werken mensen samen in projecten. Dat is ook ons werk, dat kennen we. Er is iets bijzonders aan de hand als het project jou iets teruggeeft dat je verder je hele leven bij je draagt.” CABO directeur Wendela Gronthoud en OsiraGroep bestuurder Harry Moeskops delen de overtuiging dat het samen vechten voor Foe Ooi Leeuw hen iets moois heeft gebracht. “De totstandkoming van Foe Ooi Leeuw liet ons zien dat mensen bergen kunnen verzetten als ze elkaar vertrouwen en bereid zijn hun kennis te delen, hun meningen bij te stellen, hun netwerken open te stellen, risico's te nemen en vooral door te zetten.”

Gegrepen

“Toen de voorzitter van de Chinese ouderenvereniging Henny Liu in 1998 mijn leven binnestapte werd ik gegrepen door zijn plan om een plek te scheppen waar Chinese ouderen samen zouden kunnen wonen. Ik weet dat door de combinatie van de migratiegeschiedenis, het zware arbeidsverleden en de kwetsbare financiële positie, deze groep ver af staat van het hart van de Nederlandse samenleving. Ik wist dat er in Den Haag en Rotterdam al wooncomplexen voor oudere Chinezen bestonden, maar waar te beginnen om dit in Amsterdam te verwezenlijken?” Gronthoud beseftte dat er een enorme afstand te overbruggen was tussen de droom van Henny Liu en de verwezenlijking ervan. Dat de reis tien jaar in beslag zou nemen en leidde naar een van de meest bijzondere wooncomplexen voor oudere migranten, wist niemand van te voren. Gronthoud: “Als CABO leek het ons moeilijk om door te dringen in de wereld van de zorginstellingen, laat staan in die van de corporaties en de projectontwikkelaars. Ik weet dat het lastig is om duurzame ontwikkelingen voor oudere migranten in gang te zetten. Losse projecten zijn er genoeg, maar partners die hun hand in het vuur steken om grote initiatieven te ontwikkelen zijn dun gezaaid. Om zoiets tot stand te brengen heb je mensen nodig die besturen vanuit een grote kennis van en betrokkenheid bij hun eigen stad.” Dat herkende Gronthoud bij de eerste kennismaking meteen bij Moeskops. Moeskops: “Vanaf dat moment waren de benodigde netwerken met elkaar verbonden, want OsiraGroep had de contacten met de woningbouwcorporaties, het stadsdeel en met projectontwikkelaars.” De woningbouwcorporatie die zich voor de plannen gewonnen gaf, werd Rochdale en ook projectontwikkelaar Deltaforte sloot zich aan.

Een vertrouwde thuisbasis

Gronthoud en Moeskops hebben een hechte band met Amsterdam, met ouderen, en in het bijzonder met oudere migranten. “De kracht van onze stad is altijd het opnemen van ‘vreemde’ invloeden geweest. Iedereen verdient een eigen plek, ook de ouderen uit groepen waar dat moeilijker voor is”, betoogt Moeskops. “Natuurlijk is dan de vraag of je de integratie niet tegenwerkt als je woonvormen voor ouderen gaat creëren die zijn gebaseerd op etnische verschillen. Je ontkomt echter niet aan de realiteit dat sommige migranten al hun hele leven in Nederland in een betrekkelijk isolement hebben geleefd. Samen oud worden met mensen die je kent en met wie je kunt communiceren is dan een grote geruststelling.” Gronthoud: “Je ziet zelfs dat het emanciperend werkt om vanuit een vertrouwde thuisbasis te opereren. De bewoners van Foe Ooi Leeuw maken nu samen, en sommigen voor het eerst, uitstapjes en staan elkaar bij als ze naar een arts moeten.” “Maar dit geldt zeker niet voor alle oudere migranten”,

benadrukt Moeskops. "Ik ken bijvoorbeeld Creoolse ouderen in Amsterdam Zuidoost die bewust kiezen voor een ouderencomplex met 'van alles door elkaar'. Onze opgave is om goed zicht te krijgen op specifieke behoeften van ouderen om er voor te zorgen dat ze zo gelukkig mogelijk oud kunnen worden."

Woonwensen

Alle betrokkenen wilden dat het complex méér zou zijn dan een gebouw waar men toevallig woont, en wilden er alles aan doen om ervoor te zorgen dat de bewoners het als een thuis zouden ervaren. Al snel werd daarom de Stichting Foe Ooi Leeuw opgericht die er voor zou zorgen dat de stemmen van de toekomstige bewoners van meet af aan klonken. Zelfs toen bleek het moeilijk om hun woonwensen te achterhalen. De kandidaat-bewoners bleken zó niet veeleisend dat het onmogelijk was om te achterhalen wat ze echt wilden. Het leek wel of ze 'alles best vonden'. Gronthoud: "Toen we merkten dat we tegen de grenzen aanliepen van wat je met taal kunt zeggen, was het tijd voor iets geheel nieuws". Moeskops: "Ik kende Martine Fransman van Kunstenaars8CO en wist dat zij bezig waren om kunstenaars en de samenleving meer aan elkaar te koppelen." Besloten werd om kunstenaars te betrekken om de woonwensen van de toekomstige bewoners te achterhalen. Daarnaast zou die samenwerking moeten bijdragen aan 'het creëren en versterken van de Chinese identiteit van het wooncomplex'. "Hun activiteiten hebben bijgedragen aan de onderlinge verbondenheid van de bewoners," stelt Gronthoud. "Bovendien staat er nu een huis dat past bij de mensen voor wie het was bedoeld. Voor mij was het bijzonder om te zien hoe deze jonge mensen een band opbouwden met de ouderen. De workshops waarbij de toekomstige bewoners en kunstenaars spelletjes deden, knipten en samen kookten ontroerden mij."

WENELA GRONTHOUD

HARRY MOESKOPS

Bij elkaar blijven

Toen Foe Ooi Leeuw feestelijk werd geopend door de Amsterdamse burgemeester Job Cohen, werd dat gevierd door bijna alle reizigers van het eerste uur. "Dat dezelfde mensen betrokken bleven is belangrijk geweest voor het welslagen van het project. Een onderneming die zozeer op persoonlijk, onderling vertrouwen is gebaseerd heeft baat bij zo'n vaste club die steeds vindingrijker wordt in het overwinnen van obstakels" zeggen Gronthoud en Moeskops. "Terugkijkend was het allemaal dubbel en dwars de moeite waard. De Chinese ouderen zijn thuisgekomen, samen met hen hebben we een onvergetelijke reis gemaakt."

OsiraGroep is een aanbieder van wonen, zorg en welzijn voor senioren en lichamelijk gehandicapten in Amsterdam, Diemen en Amstelveen. Het oudste onderdeel van de stichting is het Amsterdamse woonzorgcentrum Bernardus, opgericht in 1839. Er werken ongeveer 3.500 mensen. Aan de stichting zijn meer dan 1.000 vrijwilligers verbonden.

Stichting CABO, Centrum, Advies en Beleid Oudere Migranten, opgericht om oudere migranten wegwijs te maken op de terreinen van dienstverlening, zorg en wonen, zet zich in voor het optimaal maatschappelijk meedoen van oudere migranten in Amsterdam. De stichting slaat een brug tussen deze groep en instellingen voor zorg- en dienstverlening. CABO onderhoudt contacten met zelforganisaties van migranten en werkt nauw samen met de verschillende dienstverlenende organisaties.

OUDERE MIGRANTEN IN NEDERLAND

Het aantal 65-plussers in Nederland groeit snel. Dat geldt ook voor migranten. Het aantal niet-westerse 65-plussers zal tussen nu en 2050 toenemen van 70.000 naar ruim 520.000. De meesten wonen in de grote steden.

Ook vergrijzing bij migranten

Op dit moment zijn de autochtone Nederlanders nog veel sterker vergrijsd dan de migranten. Slechts 1 op de 27 niet-westerse migranten in Nederland is 65 jaar of ouder. Bij autochtonen is dat 1 op de 6 mensen. Rond 2040 zal de vergrijzing van de autochtone bevolking het hoogtepunt bereiken: dan is 29 procent 65 jaar of ouder. Onder niet-westerse migranten blijft het aandeel ouderen ook na 2040 groeien. Naar verwachting is in 2050 bijna 18 procent van de niet-westerse migranten 65 jaar of ouder. De migrantenpopulatie van Nederland is dan even sterk vergrijsd als de autochtone Nederlanders in 2009. Het CBS verwacht dat het aantal oudere migranten in Nederland in 2015 zal zijn gestegen tot rond de 262.000. Hiervan behoort 70 procent tot een van de vier grote minderheidsgroepen. De verwachte toename van het aantal ouderen is naar verhouding het sterkst bij Surinamers en Antillianen. Ook bij Turken en Marokkanen neemt het aantal ouderen toe, maar naar verhouding minder sterk.

Pioniers

Vrijwel alle oudere migranten die nu in Nederland wonen, behoren tot de eerste generatie. In 2050 zal een vijfde van de niet-westerse 65-plussers in Nederland zijn geboren en dus deel uitmaken van de tweede generatie migranten. Het is bij dit alles wel van belang om te bedenken dat 'de' oudere migrant niet bestaat. Er zijn overeenkomsten, maar ook grote verschillen tussen bijvoorbeeld Surinaamse en Turkse ouderen. Voor alle groepen geldt echter dat zij in hun jonge jaren, soms uit vrije wil en zin voor avontuur, soms noodgedwongen, op zoek gingen naar een nieuwe start in een andere wereld. Ze werkten hard om een nieuw leven op te bouwen voor zichzelf en voor hun kinderen. Het algemene beeld dat de oudere migranten de aansluiting met de Nederlandse samenleving gemist hebben en nu in slechte omstandigheden verkeren klopt voor een deel. Maar er zijn ook

veel eigen initiatieven om de aansluiting alsnog te vinden en elkaar te ondersteunen in de laatste jaren van het leven. Hieronder een overzicht van de problemen én van die eigen initiatieven.

Slechte financiële positie

De financiële positie van veel oudere migranten is slecht. Vooral Turkse en Marokkaanse ouderen hebben over het algemeen een laag inkomen. Oorzaken zijn het lage beroepsniveau, de aanwezigheid van maar één inkomen in een huishouden, een onvolledige AOW-opbouw en het ontbreken van een aanvullend pensioen. Zo krijgt meer dan de helft van de Turken en Marokkanen na hun 65ste geen volledige AOW-uitkering. De financiële positie van Surinaamse en Antilliaanse ouderen is iets beter. Het opleidingsniveau van deze ouderen is hoger en zij hebben over het algemeen geen problemen met het Nederlands. Echter, tweederde van de oudere Surinamers en Antillianen heeft geen aanvullend pensioen.

Taalproblemen

Een groot deel van de oudere migranten heeft problemen met de Nederlandse taal. Zowel de mensen zelf als de overheid gingen er jarenlang van uit dat de migranten na enkele jaren weer terug zouden gaan naar het land van herkomst. Zeker op oudere leeftijd, als men meer afhankelijk raakt van de ondersteuning van anderen en vaak ook meer professionele hulp nodig heeft, is communicatie cruciaal.

Gezondheid is een zwak punt

De gezondheidssituatie van oudere migranten is in vergelijking met autochtone leeftijdsgenoten zwakker. Zo heeft ongeveer de helft van de Turkse en Marokkaanse en een kwart van de Surinaamse ouderen ernstige fysieke beperkingen. De oorzaken van deze slechtere gezondheid hangen soms samen met de 'erfenis' die mensen meebrengen uit hun land van herkomst. Denk aan slechte omstandigheden waaronder men is opgegroeid, maar ook de andere beleving

van ouderdom, gezondheid en ziekte speelt een rol. Daarnaast zijn er de lagere sociaaleconomische status en andere leefgewoonten; niet veel oudere migranten zijn bijvoorbeeld gewend om te sporten. De levensverwachting van migranten is de afgelopen jaren wel toegenomen. Die was gemiddeld 10 jaar lager dan die van de autochtone Nederlander, maar die achterstand wordt snel ingelopen. Doordat ook migranten meer en beter gebruik maken van de gezondheidszorg zijn ook zij in staat tot op hogere leeftijd te blijven functioneren. Wel blijken zij al relatief vroeg de beperkingen te ervaren van ouderdomsgerelateerde aandoeningen. Zo zijn veel oudere mannelijke migranten (bijna 40%) in de WAO terechtgekomen. Vanwege die slechtere gezondheid maken oudere migranten meer gebruik van medische voorzieningen. Zo gebruikt zo'n 80% van de Turkse en Surinaamse ouderen medicijnen op recept, tegen 70% van de autochtone ouderen. Het huisartsbezoek van de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse ouderen is hoger dan dat van de autochtone ouderen.

Steun van kinderen is niet meer vanzelfsprekend

De familie vormt meestal het belangrijkste vangnet als men hulp nodig heeft. Maar die hulp en steun van hun kinderen is voor oudere migranten niet meer zo vanzelfsprekend als die ooit was. Het kindertal vermindert en kinderen wonen vaak niet meer in de directe omgeving van hun ouders. Ook de geëmancipeerde dochters werken buitenshuis. Traditionele rolpatronen in de man-vrouwrelatie of tussen de generaties onderling staan onder druk. Hoewel de meeste kinderen van migranten het nog wel tot hun taak rekenen hun ouders met geld of andere hulp te ondersteunen, wordt dat in de praktijk steeds moeilijker. Sommige ouderen willen dat van hun kinderen ook niet meer vragen.

Niet meer terug naar het geboorteland

De gedachte aan terugkeer naar het land van oorsprong heeft nog heel lang de mate van

inburgering van de oudere migranten bepaald. Deze gedachte is voor de meeste migranten echter niet meer relevant. Er zijn kinderen en kleinkinderen die hier inmiddels geworteld zijn. Daarnaast vertrouwen ze op de medische en sociale voorzieningen en is het in Nederland veilig en welvarend. Terugkeer is dan ook voor de meeste oudere migranten geen optie meer. Een aantal ouderen heeft voor het dilemma van blijven of teruggaan een oplossing gevonden in het 'pendelen' tussen Nederland en het land van herkomst.

Thuiszorg is niet vanzelfsprekend

Bijna één op de vijf oudere autochtonen maakt gebruik van de thuiszorg. Bij de Turken, Marokkanen en Antillianen liggen de percentages ouderen met thuiszorg lager, variërend van 1% tot 10%. Het gebruik van de thuiszorg wordt zowel bij autochtone ouderen als bij oudere migranten vooral bepaald door de ernst van de fysieke beperkingen, en die zijn er zoals we zagen juist eerder bij oudere migranten. Toch maken minder oudere migranten gebruik van de diensten van de thuiszorg dan autochtone ouderen. Een belangrijke oorzaak is dat op dit moment ongeveer de helft van de zelfstandig wonende oudere migranten informele hulp ontvangt van thuiswonende kinderen of van de partner, en daar ook de voorkeur aan geeft. Daarbij komt dat lang niet alle oudere migranten bekend zijn met de thuiszorg. Sommigen weten niet hoe deze hulp kan worden aangevraagd, anderen vinden de prijs te hoog.

Ongeschikte woningen

In Nederland kunnen ouderen tegenwoordig op vele manieren wonen. Er is een grote verscheidenheid aan woonvormen en woningsoorten die aansluit bij de zorgvraag van ouderen. In het Actieplan 'Beter (t)huis in de buurt' van de ministeries VROM en VWS van 2007 zijn de maatregelen en instrumenten beschreven die moeten bevorderen dat aan de wens om lang(er) zelfstandig te kunnen blijven wonen

tegemoet wordt gekomen. Met dit actieplan wil de overheid stimuleren dat er voldoende aanbod is van woningen die geschikt zijn voor ouderen en andere mensen met een beperking, dat de toegankelijkheid van de woonomgeving gewaarborgd wordt en dat er voldoende zorg en ondersteuning in de wijken en buurten beschikbaar is. In principe zijn deze woonvormen geschikt voor zowel autochtone ouderen als oudere migranten.

Naarmate mensen ouder worden en meer lichamelijke beperkingen hebben, is het voor hen belangrijker om in een bij hun beperking passende woning te wonen. Oudere migranten wonen voornamelijk in de grote steden, veelal in vooroorlogse, vroegnaoorlogse en stadsvernieuwingswijken. Het gaat vaak om woningen met (steile) trappen. Vooral de toegankelijkheid wordt dan een probleem. Als ouderen, bijvoorbeeld vanwege mobiliteitsproblemen, in een ongeschikte woning wonen, dan staan hun drie wegen open: de woning te laten aanpassen, te verhuizen, of de situatie te accepteren, en niet, of alleen met heel veel moeite en hulp van anderen, de deur uitkomen. Als het om een portiekwoning gaat is aanpassen een probleem. Die aanpassingen zijn duur en veel oudere migranten weten niet hoe ze gebruik kunnen maken van de wettelijke subsidiemogelijkheden. Als aanpassingen niet mogelijk zijn, zouden de oudere migranten eigenlijk moeten verhuizen. Maar geschikte (betaalbare) huisvesting is schaars, zeker in de eigen omgeving waar hun sociale netwerk zich bevindt. Corporaties krijgen steeds meer te maken met verkleuring van hun huurdersbestand en zijn in toenemende mate geïnteresseerd om deel te nemen aan initiatieven om speciale woonvoorzieningen voor oudere migranten te ontwikkelen.

Weinig ouderen in verzorgingshuizen

Turkse en Antilliaanse ouderen zijn vrijwel niet te vinden in verzorgingshuizen; Marokkaanse ouderen helemaal niet. Alleen de Surinaamse

ouderen wonen ongeveer even vaak in een verzorgingshuis als autochtone ouderen. Dat zo weinig Turkse en Marokkaanse ouderen in een verzorgingshuis wonen, komt voor een deel doordat deze groep nu nog relatief jong is, vaak samenwoont en een beroep kan doen op de kinderen. Er zijn echter meer redenen waarom deze ouderen niet naar een verzorgingshuis willen gaan. Zo is de houding van Turkse en Marokkaanse ouderen tegenover een verzorgingshuis negatief. Veel ouderen willen zelfs niet over de vraag nadenken wat de vereisten van een goed verzorgingshuis zouden moeten zijn. Het verzorgingshuis heeft een slechte naam onder deze groepen; in het land van herkomst zijn de tehuizen vaak bijzonder slecht en betekent het wonen in een tehuis gezichtsverlies, omdat het betekent dat je familie niet voor je wil zorgen. Nederlandse verzorgingshuizen beginnen aandacht te besteden aan de specifieke eisen die Turkse en Marokkaanse ouderen stellen. Deze voorwaarden zijn onder andere: personeel en medebewoners van de eigen etnische groep, aangepast eten en de mogelijkheid om de eigen godsdienst uit te oefenen. Of dit in een afzonderlijk tehuis moet, in een afdeling binnen een bestaand tehuis of bijvoorbeeld in een woonzorgcomplex, al dan niet voor de eigen groep, hangt af van lokale mogelijkheden en lokale wensen. De betaalbaarheid van de voorziening is van groot belang. Het wonen in bijvoorbeeld een woonzorgcomplex met koopwoningen is op dit moment alleen weggelegd voor ouderen die een redelijk inkomen hebben.

Levensstijl

Autochtone ouderen maken al langer gebruik van woonconcepten die rekening houden met hun levensstijl. Het oudste voorbeeld is misschien wel het Rosa Spier Huis in Laren. Hier genieten bejaarde kunstenaars en intellectuelen van een inspirerende oude dag. Bij veel vijftigplussers leeft de wens om hun seniorentagen te slijten in een woongroep die is toegespitst op hun eigen wensen en passies.

Er zijn inmiddels ruim tweehonderd 'special interest' woongroepen voor ouderen gevestigd, vijftig zijn in oprichting. De wensen en behoeften, problemen en dilemma's van ouderen die in Nederland geboren zijn en ouderen die tijdens hun leven naar Nederland zijn verhuisd, komen voor het overgrote deel overeen. Veel ouderen willen leven in een omgeving die voor hen herkenbaar is en bij hen past. Ook ouder wordende geëmigreerde Nederlanders zoeken elkaar weer op in de laatste fase van hun leven. Nederlands-talige verzorgingshuizen tref je aan van Nieuw Zeeland tot Canada.

Empowerment

De eerste woongroepen voor oudere migranten in Nederland ontstonden in de jaren negentig voor Surinaamse ouderen. Die woonden meestal al langer in Nederland en spraken goed Nederlands. Zij namen vaak zelf het initiatief om een eigen woonproject op te zetten. Het eerste project voor Turkse senioren werd pas in 2002 gerealiseerd. Woonprojecten voor oudere migranten worden in het algemeen gezien als een teken van integratie, ook al blijven op die manier ouderen van dezelfde etnische afkomst 'onder elkaar'. Het gaat in deze projecten juist om de erkenning van het feit dat men bij het ouder worden graag samenleeft met mensen die dezelfde taal spreken, dezelfde gewoontes hebben, kortom met burens met wie men veel deelt. Het initiatief voor 'etnisch wonen', wordt meestal genomen door zelfbewuste, migrantenzelforganisaties. Het wonen in een dergelijke woonomgeving staat integratie in de praktijk niet in de weg. Meestal worden de sociale netwerken groter en sterker dan voordat men met elkaar woonde. De bewoners ontwikkelen samen sneller initiatieven om naar buiten te treden en er is vaak tot op hoge leeftijd sprake van nieuwe 'empowerment'.

"Ik kan een aantal goede voorbeelden noemen. Zoals het meergeneratiewonen voor Hindoestaanse ouderen in Den Haag. Daar wonen verschillende generaties samen op grond van gedeelde culturele waarden, zoals wederkerigheid: de (klein) kinderen zorgen voor de ouderen en zij zorgen op hun beurt ook voor de (klein)kinderen. Doordat de (klein)kinderen door werk en scholing goed geïntegreerd zijn, helpen zij de ouderen een brug te bouwen naar de Nederlandse samenleving. Een soortgelijke verwelkomende, gastvrije sfeer proef je ook in verzorgingshuis Raffy voor Molukse en Indische ouderen. De ouderen daar zijn trots op hun woonomgeving. Voor Chinese ouderen zijn er bijvoorbeeld het Tai

Wanhuis in Leidsche Rijn, Utrecht en de Chinese Brug in Den Haag. Verder kennen verschillende verpleeghuizen leefstijlgroepen waar rekening wordt gehouden met culturele diversiteit, zowel wat bejegening betreft als sfeer en inrichting. Dat is vooral belangrijk voor ouderen die fysiek en/of geestelijk kwetsbaarder worden. Zo heeft Hoogewey in Weesp zeven leefstijlgroepen met ieder twaalf bewoners, waaronder een Indische, een ambachtelijke, een stadse, een christelijke en een Gooise."

Kees Penninx
senior researcher /
consultant bij het Landelijk
Expertisecentrum Sociale
Interventie (LESI),
Universiteit Utrecht

Projecten voor oudere migranten

De in 2002 verschenen VROM studie 'Smaken verschillen, multicultureel bouwen en wonen' onderscheidt drie types 'etnische woonprojecten':

- Bestaande wooncomplexen die later aan de wensen van oudere migranten zijn aangepast.
- Woonconcepten voor oudere migranten met als thema's: wonen, ontmoeting en (preventieve) zorg.
- Zogenaamde 'kangoeroe woningen', waarbij een kleine en een grote woning bij elkaar gebouwd zijn zodat ouderen en hun kinderen bij elkaar kunnen wonen.

NIET ALLES OVERNEMEN!

“Als zorgaanbieder moet je de netwerken van migranten benutten en niet alle zorg overnemen. Wij moeten goed kijken en luisteren om de mensen voor wie we werken in hun kracht te laten, en te ontdekken wat ze zelf kunnen. Bij de ontwikkeling van Foe Ooi Leeuwheb ik geleerd om niet voetstoots aan te nemen wat je denkt te zien en te horen, maar verder te graven, door te vragen, beter te kijken. Je moet iets willen leren van je doelgroep...”

Ghanezen

Aan het woord is Stef Spigt, (onder andere) projectontwikkelaar huisvesting bij OsiraGroep. “Vanuit OsiraGroep leg ik op dit moment contact met de grote Ghanese gemeenschap in Amsterdam Zuidoost. Die heeft een groot sociaal vangnet waarbij het geloof en de kerk een grote rol spelen. Amsterdam kent veertig Ghanese kerken (zie kadertekst). Ook die groep zoekt naar een plek voor haar ouderen. De afmetingen en indeling van Nederlandse woningen staan het de jongeren niet toe om ouderen in huis te nemen en te verzorgen. Als je over deze dingen met de betrokkenen wilt praten moet je de tijd nemen en goed luisteren. In Nederland zijn we gewend aan een aan veel vergaderen, een zakelijke aanpak. In Afrikaanse culturen moet je een relatie opbouwen, daarna volgt de rest. In dat proces zit ik nu volop.”

Onbekende netwerken

“Bij de ontwikkeling van Foe Ooi Leeuw ontdekten we telkens weer de kracht vanuit de Chinese gemeenschap. Ook hier speelde de kerk een belangrijke rol bij het mogelijk maken van ontmoetingen. Het was ook geweldig om te merken dat er bij de opening van Foe Ooi Leeuw overal uit het land Chinese vrijwilligers kwamen om te helpen, en dat de Chinese gemeenschap in Amsterdam allerlei spullen leverde. Van hapjes en vuurwerk tot Mahjongtafels.”

Overzichtelijk

“Onze opgave is om zorg af te stemmen op de mensen om wie het gaat. In heel Nederland, maar zeker in de grote steden, klinkt de wens om de oude dag in de eigen gemeenschap te kunnen beleven. Samenwonen met mensen die jij begrijpt en die jou begrijpen maakt je wereld in die fase overzichtelijk. Er zijn wel voorbeelden van woongroepen van oudere migranten die opereren vanuit collectief opdrachtgeverschap. Dan gaat het om koopappartementen. De kleinere etnische groepen, bijvoorbeeld de Chinees-Surinaamse, de Ghanese en Hindoestaanse ouderen, lukt dat vaak niet zelf, die hebben extra steun nodig. Het was dan ook een geluk dat woningbouwstichting Rochdale en projectontwikkelaar Deltaforte juist in die periode actief waren bij de herontwikkeling van de K-buurt (nu Nieuw

Migrantenkerken, geloven én zorgen

Daar waar de ‘witte’ kerken in Nederland al jaren met leegloop te kampen hebben, blijven de migrantenkerken groeien. Nederland telt zo’n 1,3 miljoen christenen met een migratieachtergrond, waaronder veel Surinamers, Antillianen en West-Afrikanen. In heel Nederland zijn ruim 1.100 migrantenkerken actief. Het aantal kerken in Amsterdam ligt rond de 200, waarvan 135 in Amsterdam Zuidoost. Net als in de landen van oorsprong fungeren de migrantenkerken als zorggemeenschappen die een helpende hand bieden – van huiswerkbegeleiding tot opvoedingsadviezen en ouderenzorg en van medische bijstand tot financiële raad.

Kempering) in Amsterdam Zuidoost. Zowel Rochdale als Deltaforte wilden zich verdiepen in de mogelijkheden om het geplande seniorencomplex te bestemmen voor een specifieke groep, maar hun grote vraag was natuurlijk of wij zeker wisten dat zich genoeg gegadigden zouden melden. Daarbij kwam dat het op dat moment nog onmogelijk was om woningen van een complex sociale woningbouw te labelen voor specifieke groepen. Het kwam na veel overleg zelfs tot een officiële beslissing via de gemeenteraad en Dienst Wonen.”

Multiculturele ouderenzorg

“Met een toenemend aantal cliënten van diverse culturele achtergronden wordt het voor zorgondernemers steeds belangrijker om rekening te houden met verschillende culturen. Ons ideaal is dat wij deze groepen vanuit centrale punten in de wijk kunnen bedienen met dienstverlening en specifieke zorg.” En daar komt een nieuwe opgave om de hoek kijken. “Want het mooiste zou natuurlijk zijn als OsiraGroep bijvoorbeeld Chinees en Ghanees personeel in zou kunnen zetten. En dat is er nog niet veel. Erna Tjin Lieuw, ‘kwartiermaker’ en ‘bewonersconsulent’ in dienst van OsiraGroep en begeleid door CABO, vervult nu, naast vele andere taken, ook de rol van intermediair tussen de bewoners en de zorgverleners.”

STEF SPIJT

Het onzichtbare

“De inbreng van de kunstenaars is voor mij een verrassing geweest. Zij hebben het onzichtbare zichtbaar gemaakt. Een bijzonder moment was toen ik de honderden foto's zag die de bewoners maakten op verzoek van kunstenaar Maaik Roozenburg: heel veel bloemen, tuinen en planten. Er waren daarvoor wel wensen onder woorden gebracht over de indeling van de woning, over de zorg en ondersteuning; nu zagen we wat de bewoners mooi vonden, wat ze raakte. Dat heeft zich vertaald in de inrichting van de algemene ruimtes. Natuurlijk kostte deze bijzondere aanpak tijd, geld en energie, maar het heeft wat mij betreft bijgedragen aan het woon- en leefgenot in Foe Ooi Leeuw.”

Vriendelijk verbinden

“De sleutelfiguur in de reis naar Foe Ooi Leeuw was voor mij Henny Liu, die de kunst verstaat om op een zachte en vriendelijke manier enorm standvastig te zijn, en onbuigzaam in zijn streven om een mooie plek te scheppen voor Chinese ouderen. Hij is iemand die oog heeft voor de verschillende behoeften, die moeiteloos culturen op een wijze en vriendelijke manier verbindt.

Wijze lessen

Mijn aanbeveling voor elk volgend project voor oudere migranten is om deze groepen goed te faciliteren als ze met vragen komen. Maar ook om hen veel zelf te laten doen. We moeten de netwerken van migranten betrekken bij het beantwoorden van vragen over woonwensen. Door deze netwerken te matchen met netwerken waarvan organisaties als OsiraGroep, CABO en Rochdale deel uitmaken. Als ze hun krachten bundelen staan ze sterker en kunnen ze echt invloed uitoefenen op hun woonomgeving, en kunnen ‘wij’ nog heel wat van ze leren. Het is goed om te laten zien dat je initiatieven wilt ondersteunen. Maar bovenal is het belangrijk dat je open staat voor de wensen en verlangens van deze ouderen en dat je hen uitnodigt die wensen kenbaar te maken.”

NU IS HET DE TIJD OM TE GENIETEN

Foe Ooi Leeuw, 'Huis om in harmonie samen te leven' herbergt 54 huishoudens. De bewoners hebben een lange tijd van hard werken achter de rug. In restaurants en fabrieken, maar ook als laborant, goudsmid of huisvrouw. De gemiddelde leeftijd is 74 jaar.

"Veel licht, veel ramen en een aangename temperatuur; daar houden wij van."

"Ik voel me thuis; de meeste mensen hier spreken Hakka, ik niet. Maar we doen ons best om elkaar te begrijpen."

"Het is zo mooi dat je elkaar begrijpt. We hebben dezelfde gewoontes en eten dezelfde gerechten."

"Elke schoolvakantie komt mijn kleindochter een paar nachtjes logeren. Zo gezellig en er is ruimte genoeg voor in mijn huis."

SKYPEN MET HONGKONG

Er zijn wereldwijd 1,3 miljard Chinezen en tachtig van hen wonen in Foe Ooi Leeuw. De bewoners zijn lang geleden geboren in China, Curaçao, Suriname en Indonesië.

“Mijn kinderen wonen in Hong Kong. Ik kan dus niet zo makkelijk naar ze toe. Maar gelukkig kan ik elke dag met ze skypen. We zien elkaar en kletsen lang. En het is gratis...”

“Nee, ik heb geen heimwee. Veel mensen hier gaan nog wel naar Hong Kong of Aruba voor vakantie. Maar laatst zei een buurvrouw die anders elk jaar zes maanden naar Suriname ging: “Ik blijf lekker thuis, hier is het ook gezellig.”

“Ik ben geboren in Hong Kong en daarna naar Suriname gegaan. Ik woon al weer zo’n dertig jaar in Nederland. Ik heb wel altijd hard gewerkt ja, eerst bij Unox en later als schoonmaakster op Schiphol. Mijn man is Surinaams en werkte als goudsmid. Hier in Foe Ooi Leeuw vind ik rust en gezelligheid, nu is het tijd om te genieten van het leven.”

NIEMAND HEEFT HEIMWEE

"Ik zou hier later wel willen wonen. Maar mijn man is Surinamer en van hem hoeft het niet zo. Mijn broer en zus willen wel. 'Dan kunnen we straks fijn voor elkaar zorgen' zeggen ze"

Extra zorg

De in Suriname geboren Erna Tjin Lieuw kwam als twintigjarige vanuit Hong Kong naar Nederland. Vanaf 2008 werkt zij, in opdracht van Osira-Groep en begeleid door CABO, als tolk en bewonerscoördinator in Foe Ooi Leeuw. Twee dagen per week is ze in het gebouw aanwezig om mensen te helpen met problemen en praktische zaken. "Ik lees brieven voor, help met het invullen van formulieren en let op of bewoners extra zorg nodig hebben. Ik regel ook dingen als douchestoelen, een pedicure of een alarmsysteem. Ook de kinderen helpen hun ouders wel, maar soms wonen ze gewoon te ver weg om iets te kunnen doen, of ze hebben het zelf heel erg druk. De bewoners weten uit zichzelf vaak niet de weg naar allerlei instanties en hebben niet altijd kaas gegeten van het invullen van een belastingformulier."

Tolken

Tjin Lieuw deed haar eerste ervaringen met maatschappelijk werk op in een niet voor de hand liggende omgeving. "25 jaar lang werkte ik in een fabriek die onderdelen van gehoorapparaten leverde. Daar had ik tegen de honderd Chinese collega's voor wie ik tolkte bij lastige gesprekken." Toen het bedrijf verhuisde naar Polen kreeg ze de kans om een MBO opleiding te volgen. Dat werd de richting Sociale dienstverlening. "Terwijl ik dat eerst helemaal niet van plan was, ben ik daar toch ingerold. Ik zie dat als het werk van God. Die had een plan voor mij, waarmee ik nu heel gelukkig ben!"

Gesloten

De benadering via mensen uit de eigen cultuur hielp veel oudere Chinezen over de drempel van Foe Ooi Leeuw. Velen hoorden voor het eerst over mogelijkheden van huursubsidie, bijzondere bijstand als aanvulling

op de beperkte AOW en ondersteuning vanuit de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Tjin Lieuw: "Chinese ouderen zijn vaak gesloten en bescheiden. De meeste ouderen hebben wel AOW, maar ze zullen niet zo snel aanvullende voorzieningen aanvragen." In de aanloop naar de verhuizing van de bewoners naar Foe Ooi Leeuw heeft de meertalige Tjin Lieuw dan ook een belangrijke rol gespeeld. "Er is veel moeite gedaan om zicht te krijgen op de wensen van de toekomstige bewoners. De taalbarrière en de niet veeleisende aard van de meeste Chinese ouderen, maakten het wel eens moeilijk om achter die wensen te komen. Ik heb erg mijn best gedaan om iedereen steeds naar de bijeenkomsten met de kunstenaars te laten komen. Ze wisten niet altijd wat er precies van ze werd verwacht. Maar achteraf hebben ze het erg leuk gevonden. Vooral het samen spelletjes doen."

Feng Shui

In Foe Ooi Leeuw wonen mensen uit China, Suriname, Curaçao en Indonesië, met evenzevele geloven. Er zijn christenen, boeddhisten en taoïsten. De ontwikkelaars hebben geprobeerd Feng Shui regels toe te passen in de woningen. "Dat was natuurlijk lastig voor de architect die de woningen alleen nog in details kon aanpassen. Soms is het nog gelukt. In een aantal woningen is bijvoorbeeld de deur weggehaald die rechtstreeks van de woonkamer leidde naar de slaapkamer. Het was wel grappig om te merken dat lang niet alle bewoners veel gaven om de Feng Shui richtlijnen. De grote ramen, de logeerkamer, de warmte, de nabijheid van een park bleken uiteindelijk nog veel belangrijker."

Geen heimwee

"Volgens mij heeft niemand heimwee, niet naar hun vroegere huis en niet naar Suriname of China. Ook de verschillende talen die gesproken worden, vormen geen belemmering voor de onderlinge contacten. Je kunt immers ook dingen met elkaar doen: samen naar buiten gaan, spelletjes doen, koken. Hoeveel woorden heb je daar nu eigenlijk bij nodig?"

ERNA TJIN LIEUW

STILLE BUREN, HONDERD JAAR CHINEZEN IN NEDERLAND

“Wie in staat is om de Nederlanders uit de jaren vijftig aan de Chinese rijsttafel te krijgen, moet wel beschikken over de nodige ondernemingszin en een uitstekend inlevingsvermogen in zowel de smaak als het bestedingspatroon van onze voorouders.”¹

Door iedereen gekend

Alle ogen van de wereld zijn gericht op economische grootmacht China. Terwijl Nederland de zesde handelspartner van China is, leeft er in Nederland zelf al generaties lang, een stille, maar door iedereen gekende groep Chinezen die pas in 2004 erkend is als etnische minderheid. In de straten van de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt is de Chinese aanwezigheid onmiskenbaar. Er zijn Chinese supermarkten, bakkers, kappers, acupunctuur- en massage-winkels, boekhandels en reisbureaus, en natuurlijk restaurants. In 1966 schreef Nico Polak voor ‘Het Vrije Volk’ in een reportage over de Amsterdamse Binnen Bantammerstraat:

“Welke typisch Chinese instellingen telt de Binnen Bantammerstraat en zijn omgeving? Acht Chinese restaurants voor Nederlanders, vier gokhuizen, twee opiumkitten, enkele boardinghouses, drie unieke buurtcafés, een in Chinezenkapsels gespecialiseerde kapper, twee toko's, drie clubhuizen van onderscheidende groepen Chinezen en vier Chinese restaurants voor Chinezen”.

Hardwerkend en ondoorgrondelijk

Veel mensen zien deze Chinese Nederlanders als een homogene groep met hetzelfde uiterlijk, taal en gebruiken. De eerste associaties zijn die met stille, hardwerkende eigenaren van Chinese restaurants. Misschien is er ook de gedachte aan een ondoorgrondelijke hechte groep waarvoor weinig bekend is. Het is allebei een beetje waar, maar er is meer, veel meer. In werkelijkheid zijn er net zoveel verschillen in achtergrond, geschiedenis, talen (Kantonees, Mandarijn, of Hakka), geloof en gewoonten binnen de Chinese gemeenschap als tussen mensen uit Noorwegen en Zuid Italië of tussen Marokko en Zuid Afrika...

Van Suriname tot Vietnam

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wonen in Nederland 44.000 mensen die in China of Hongkong zijn geboren of van wie één van de ouders daar is geboren. Daarnaast telt Nederland naar schatting 25.000 mensen die, hoewel afkomstig uit landen als Suriname, Indonesië, Maleisië en Singapore, ook tot de Chinese

bevolkingsgroep gerekend kunnen worden. Ook is er een onbekend aantal illegaal in Nederland verblijvende Chinezen. De Chinezen in Nederland vormden in 2006 2,3 procent van de drie miljoen migranten in Nederland. De Chinezen zijn verspreid over heel Nederland, maar de meesten wonen in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. Wie zijn deze Chinese Nederlanders? Hoe zijn ze in Nederland gekomen en waarom? Onder welke omstandigheden hebben ze hier een bestaan opgebouwd?

1: Uit ‘Een reis van duizend mijlen, inventarisatie vernieuwende projecten Chinese ouderen’, 2002 door H. Mertens en M. Cadat

Chinatown

De Chinese beschaving is de oudste beschaving die zonder onderbreking is blijven bestaan tot aan het begin van de twintigste eeuw. Eeuwenlang was 'Het rijk van het Midden' een gesloten bastion met een eigen schrift, een eigen kalender en een eigen astrologie. Pas aan het einde van de negentiende eeuw kwam de grote

emigratiestroom op gang. Er heerste armoede en hongersnood in Zuid China.

De Engelsen, Nederlanders en Amerikanen kwamen speciaal naar de provincies Kanton en Fujian om contractarbeiders te werven. Deze contractarbeiders, 'koelies' genoemd, werkten als scheepsarbeiders, spoorlijnleggers, mijnwerkers, goudzoekers, plantagearbeiders of kanalengravers. Het begrip Chinatown komt uit die periode, toen Amerikaanse grote steden overspoeld werden met immigranten uit China die zich vestigden in elkaars omgeving. De vraag naar arbeidskrachten kwam in Nederlands-Indië op toen eind 1860 de landbouw werd vrijgegeven aan private ondernemers en in Suriname na de afschaffing van de slavernij.

Tremmers en shippingmasters

In de Nieuwe Rotterdamse Courant, stond op 14 juni 1911 een opvallend berichtje:

De Rotterdamse Lloyd heeft een zeventigtal Chineezers ter beschikking om in te vallen wanneer het scheepsvolk weigert aan te monstereen.

Deze korte tekst markeert de komst van de eerste Chinese migranten in Rotterdam en Amsterdam. Grote Nederlandse reders ronselden Chinese zeelui in Engeland toen Nederlandse zeelieden staakten. Meestal werkten de Chinezen als stokers en 'tremmers', mannen die kolen van het ruim naar de stookruimte sjouwden. Ze waren afkomstig uit het Zuid-Chinese Guangdong (Kanton). Hun loon bedroeg 70 procent van wat een Nederlandse zeeman verdiende. Van dat loon ging het grootste deel naar de 'shippingmaster' voor bemiddeling, kost- en inwoning en krediet. Tussen de contracten door verbleven ze opeengepakt in 'boardinghouses' in Rotterdam en Amsterdam. In Rotterdam concentreerde de Chinese bevolking zich op Katendrecht. In Amsterdam woonden de Chinezen in en rond de Binnen Bantammerstraat. Tot 1918 waren er maar weinig Chinezen in Nederland, daarna begon hun aantal te stijgen. Chinezen die hun werk in Engeland kwijtraakten, toen de Engelse militairen na de Eerste Wereldoorlog terugkeerden, trokken naar Rotterdam. In deze periode opende een Chinese koopman op het Rotterdamse Katendrecht een sigarenzaak. De winkel werd het eerste Nederlandse wervingsbureau voor Chinese zeelui. Andere wervers vestigden zich ook op Katendrecht. De Chinese zeelui waren afhankelijk van de shippingmasters. Zonder Nederlands paspoort hadden ze de status van vreemdeling en konden geen aanspraak maken op bescherming tegen hun macht. Door de Nederlandse overheid werden de Chinezen als 'tijdelijk in Nederland verblijvende vreemdelingen' beschouwd; ze kregen geen verblijfsvergunning. Rond 1922 telde de Chinese gemeenschap in Rotterdam ongeveer 800 mensen, en al snel werd Katendrecht het

"PINDACHINEZEN"
GETEKEND DOOR JO SPIER

Chinatown van Rotterdam genoemd. Over het algemeen hadden de Rotterdammers en Chinezen weinig contact, al trouwden enkele Chinese mannen met een Katendrechtse vrouw.

Pindakoekjes

Het Nederlandse publiek leerde de Chinezen pas echt kennen in 1931, toen afgedankte zeelieden pindakoekjes op straat gingen venten. De economische crisis en de overgang van stoomvaart naar dieselschepen veroorzaakten massale werkloosheid onder de Chinese zeelieden. Als Chinees hadden zij geen enkel recht op ondersteuning van de Nederlandse staat. Het produceren en verkopen van pindakoekjes werd voor veel Chinezen in korte tijd een middel van bestaan en de 'pindachinezen' met hun blikken trommels op de buik werden een bekend verschijnsel. Inmiddels hadden zich naast de vooral uit Guangdong afkomstige zeelieden ook kleine handelaren, voornamelijk afkomstig uit de provincie Zhejiang in Nederland gevestigd, die zich eveneens op het verkopen van pindakoekjes stortten. Maar het was crisistijd en de overheid maakte steeds duidelijker dat ze van de 'pindachinezen' af wilde. De 'Vereeniging van Secretarissen van Armenraden' deed in 1933 de volgende aanbevelingen:

*"Er is geen reden daarbij [bij het pindakoekjes kopen red.] liefdadiger te zijn dan men pleegt te zijn voor onze Hollandsche kooplieden" (...) "het beste is om ze [de Chinezen] terug te brengen naar China" (...) "De terugzending zal echter ernstig worden belemmerd, wanneer het Nederlandsche publiek blijft voortgaan op overdreven wijze liefdadigheid te beoefenen aan deze menschen, die dat niet gewend zijn en dat ook niet wenschen"*¹

Dat terugsturen is de Nederlandse overheid ook grotendeels gelukt. Zowel goedschiks (de mogelijkheid aan te monsteren op Noorse tankschepen zonder de mogelijkheid weer in Nederland af te monsteren) als kwaadschiks (regelrechte deportatie van vooral ouderen en zieken). Waarschijnlijk zijn er in de jaren dertig meer dan 1.000 Chinezen gedwongen naar China gerepatriëerd. Dit alles had tot gevolg dat er in 1939 nog maar ongeveer 800 Chinezen in Nederland woonden.

1: Het Vaderland, 5 februari 1933

Naar 'de Chinees'

Enkele Chinezen die in Nederland waren gebleven, openden een eethuis. In de grote steden waren verschillende restaurants te vinden, de eersten in het Rotterdamse Katendrecht. Deze Chinese restaurants bedienden vooral Chinezen en Nederlanders met 'buitenland-ervaring'. (Zo stond bij de Koninklijke Marine voor de oorlog al regelmatig 'nasi' op het menu!). In 1928 werd een van de eerste Chinese restaurants waar ook veel Nederlanders kwamen in de Binnen Bantammerstraat in Amsterdam geopend. De eigenaar was Ng Ho Yong die zijn boarding-house inwisselde voor een restaurantbedrijf. Zijn restaurant 'Kong Hing' werd een succes. In de jaren van wederopbouw begon het Chinese restaurant zijn grote opmars. Omdat er na de onafhankelijkheid van Indonesië een grote vraag naar Indisch eten kwam, zetten de Chinese eethuisjes dit ook op hun menu. In de jaren zestig ging Nederland massaal 'naar de Chinees'. Er ontstond een grote behoefte aan Chinees keukenpersoneel die een nieuwe stroom van immigratie op gang bracht. Deze 'kettlingmigratie' had tot gevolg dat een sterk homogene groep ontstond van mensen die bijna allemaal in de horeca werkte, sterke onderlinge economische en culturele banden had en daarom weinig in Nederland integreerde. Nog steeds werkt ongeveer 80 procent van de Chinese Nederlanders in de horecasector. Nederland telt zo'n 2.500 Chinese restaurants.

Innovatie!

Maar de markt voor Chinees eten raakte verzadigd. Het aantal niet-Chinese buitenlandse restaurants groeide en 'hoe exotischer, hoe beter' werd de norm. De Chinezen pasten zich aan: steeds meer Chinees-Indische restaurants veranderden in 'authentiek' Chinese eethuizen. Rond 2000 kwam het 'wokken' sterk op (30 wokrestaurants in 2000 tot ongeveer 400 begin 2007). Een andere trend werd schaalvergroting; het ontstaan van ketens en steeds grotere restaurants met tot 1.600 plaatsen. Een probleem voor de Chinese restaurantsector is de vergrijzing omdat veel Chinese kinderen, die in Nederland zijn opgegroeid, voor andere banen kiezen. Ook het aantrekken van nieuw personeel vanuit China wordt steeds moeilijker door de ingewikkelde procedures. Nu zien we de opkomst van Chinese kapperszaken en massagesalons.

Chinese migranten uit andere landen

De onafhankelijkheidsverklaring van Indonesië leidde vanaf 1949 tot migratie van de Chinese bevolkingsgroep die na een generatielang verblijf in Nederlands-Indië het leven zuur werd gemaakt. Deze groep migranten sprak over het algemeen goed Nederlands en werkt vaak in vrije beroepen als arts, of advocaat. Een aanzienlijk deel spreekt Hakka dat sterk afwijkt van het standaard-Chinees. In de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam een tweede stroom van Chinese Indonesiërs naar Nederland, vanwege

Werken eten slapen en sparen

Alex Chang, eigenaar van twee Chinese restaurants in Amsterdam en Enkhuizen en bestuurslid van de sectie Chinese restaurants van Koninklijk Horeca Nederland in het blad Horeca Entree nr. 5 - 10 april 2007:

"De generatie uit de jaren 70 en 80 deed het op zijn eigen manier. Lange dagen maken. Werken, eten, slapen en sparen zodat de kinderen het beter zouden hebben dan de ouders. Die houding is veranderd. Ondernemers moeten zich steeds meer gaan onderscheiden, omdat de vraag van de gasten veranderd is. Nederlanders zijn de afgelopen jaren wereldreizigers geworden. Daardoor staan ze veel meer open voor andere buitenlandse keukens.

Waar de oude generatie lange werkdagen maakte, nemen jongere ondernemers eens een dagje vrij. Of ze ruimen niet zelf de boel op, maar laten daar een schoonmaakploeg voor komen. Ook het sociale leven is belangrijk. Sparen voor de kinderen hoort er uiteraard bij, maar de kinderen kunnen het op een gegeven moment ook zelf wel rooien".

de raciale ruzies tussen de Chinezen en de autochtone Indonesiërs.

Een andere groep Chinese migranten is die van de Chinezen uit Suriname. In het ene geval gaat het om nakomelingen van Chinese contractarbeiders die naar Suriname waren gehaald om op de plantages te werken, in het andere geval gaat het om de 'vrije' migranten die deze eeuw naar Suriname kwamen. De onafhankelijkheid van Suriname in 1975 was voor velen aanleiding om naar Nederland te vertrekken.

Nadat in 1976 Zuid-Vietnam communistisch was geworden, kwamen er ook groepen Vietnamees-

Tung Lok; van Maanfeest tot taalles

Tung Lok ('gezellig samen') is een bloeiende Chinese ouderenvereniging in Amsterdam die zowel zeer actief is in het organiseren van gezellige activiteiten voor Chinese (meestal uit Suriname afkomstige) ouderen onder elkaar, als in het organiseren van activiteiten die de integratie bevorderen, zoals Nederlandse taallessen en voorlichting over voorzieningen. Er worden informatiebijeenkomsten georganiseerd over de mogelijkheden op het terrein van zorg- en maatschappelijke dienstverlening, mantelzorg, gezondheid en wonen. De informatie wordt gegeven door die over het algemeen Nederlandstalige professionals. Dan treedt voorzitter Henry Liu op als vertaler. De sociale functie van Tung Lok is de kernfunctie van de vereniging. Mensen kijken samen televisie, spelen Mahjong, schaken, kaarten, zingen en beoefenen Tai Chi. Eén van de leden is een ervaren Tai Chi docente die in de zomer de activiteiten verplaatst naar het Oosterpark. Eén van de bestuursleden leest elke dag het nieuws voor. Weer een ander bestuurslid geeft kalligrafieles. Men kookt en eet samen. Populair zijn het Chinees Nieuwjaarfeest en het Maanfeest en de dagtochten naar de Keukenhof, Madurodam en dierentuinen.

De sociale functie van Tung Lok komt tot uiting in de informele zorg die de leden aan elkaar geven. Zieken krijgen bezoek en een pannetje soep en vrijwilligers van Tung Lok gaan mee naar de huisarts en het ziekenhuis of naar een uitkeringsinstantie en helpen bijvoorbeeld bij het regelen van een uitvaart.

De vereniging neemt actief deel aan de jaarlijkse Gemeentedag van de gemeente Amsterdam en aan interculturele bijeenkomsten met verenigingen uit andere migrantengemeenschappen. Al jaren organiseert Tung Lok Nederlandse conversatielessen in combinatie met maatschappelijke oriëntatie.

De voorzitter Henry Liu, een man met beide benen stevig in de Chinese én de Nederlandse gemeenschap, nam het initiatief tot wat uiteindelijk Foe Ooi Leeuw zou worden. Tung Lok, met de metro verbonden met het Amsterdamse 'Chinatown' in de Nieuwmarktbuurt, draait volledig op de inzet van vrijwilligers. Op dit moment telt de vereniging ongeveer vierhonderd leden. Hoewel Tung Lok een Amsterdamse aangelegenheid is, trekt de vereniging ook ouderen uit de regio Amsterdam.

Chinese vluchtelingen naar Nederland. Voor velen van hen betekende de communistische machtsovername een economische ramp, omdat zij hun winkels en marktkramen moesten sluiten. Bovendien hadden zij last van discriminatie als gevolg van het bekoelen van de Vietnamees-Chinese betrekkingen. Tenslotte kwamen er ook uit andere landen en gebieden Chinezen naar Nederland, zoals Maleisië, Singapore en Taiwan.

Zelfzorg onder druk

Hoewel de Chinese migranten naar Nederland kwamen met het vaste idee om, eenmaal rijk geworden, terug te keren, is dat maar enkelen gelukt. De meesten werden hier oud. Er zijn in Nederland zo'n 4.000 Chinezen van 55 en ouder. In vergelijking met ouderen uit andere migrantengroepen is het aantal hoogbejaarden (75+) groot. Tussen 1996 en 1999 heeft het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO), in opdracht van het ministerie van VWS, onderzoek verricht naar de maatschappelijke positie van (oudere) Chinezen in Nederland. Uit dit onderzoek komt een gedifferentieerd beeld naar voren. Dat is te verklaren vanuit de zeer heterogene migratiegeschiedenis. De meeste

"Rond zijn achttiende had mijn vader besloten zijn geluk in het buitenland te zoeken. Hij monsterte aan als stoker op een schip. Stoken was loodzwaar werk maar beter betaald dan werk in de bediening of als wasbaas. Op zoek naar een geschikte plaats om zelf een restaurant te beginnen, viel zijn oog op Den Haag, waar nog maar één Chinees restaurant was. Een belangrijk deel van de Haagse bevolking had bovendien een band met Nederlands-Indië en was bekend met de Aziatische keuken. Zodra de gelegenheid zich voordeed greep hij de kans om naar het chicque Den Haag te verhuizen. Aan de Thomsonlaan vestigde hij in 1939 het restaurant Insulinde, niet veel later gevolgd door een toko met dezelfde naam. Hij had een nieuwe formule bedacht waarmee hij

goed scoorde onder de toen nog vele (Chinees-) Indische studenten. Met een maandabonnement konden die studenten elke dag zoveel rijst eten als ze op konden, bij de rijst kregen ze een vaste portie groente en vlees." "In samenwerking met anderen richtte mijn vader in totaal dertien Chinese restaurants op. Het personeel hiervoor werd voor een groot deel uit de Wen-lineage vanuit zijn geboortedorp San Tin gerekruteerd. Zo zijn honderden Wens, inclusief vrouwen en kinderen, Nederland binnengekomen"

Uit;
China Nu, nr. 4, februari 2005.
Guido van Oss interviewt Wen Ting-tiang, oudste zoon van Wen Kam-chang, toen Nederlands oudste Chinees van de eerste generatie.
Wen woonde sinds 1928 in Nederland.

Bekende Chinese Nederlanders

Thé Tjong-Khing (4 augustus 1933) Purworedjo, Java, is een Chinees-Nederlandse striptekenaar en illustrator. Hij werd geboren in een grote Chinese familie. Hij won driemaal het Gouden Penseel en in 2005 de Woutertje Pieterse Prijs voor zijn boek 'Waar is de taart?', een prentenboek zonder tekst en het eerste boek dat hij geheel zelf maakte.

Roy Ho Ten Soeng (16 juni 1945) Paramaribo, was de eerste burgemeester uit een migrantengroep in Nederland. Roy Ho Ten Soeng, die van Chinees-Surinaamse komaf is, is van huis uit onderwijzer en heeft gewerkt in Suriname, Aruba en Nederland. In 1990 werd hij wethouder in Alkmaar en op 1 januari 2000 burgemeester van Venhuizen. Hij was oprichter van het Inspraak Orgaan Chinezen en is voorzitter van het Netwerk Chinese Vrijwilligers. Hij hield zich ook bezig met het scouten van allochtone en vrouwelijke burgemeesterskandidaten in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Tscheu La Ling (6 januari 1956) Den Haag, is een Nederlands zakenman en voormalig profvoetballer. Tscheu La Ling is van gemengd-Chinese afkomst. Zijn grootvader Tshen La Ling kwam begin vorige eeuw naar Nederland, werkte tijdens de jaren dertig als pindakoekjesverkoper en opende later vele Chinese restaurants en een bamifabriek.

ouderen spreken Kantonees of Hakka, terwijl een gering aantal (7%), daarnaast ook Mandarijn of een Chinees dialect spreekt. Niet alle immigranten hebben dezelfde beroepsachtergrond; sommigen kwamen als hoogopgeleide professional naar Nederland, anderen kwamen als gastarbeider in de horeca werken en weer anderen zijn als vluchteling ons land binnengekomen. De verschillende culturele achtergronden maken dat er grote afstanden tussen deze groepen bestaan. Voor alle groepen geldt echter dat ze altijd economisch zelfstandig zijn geweest. Er werd weinig beroep gedaan op Nederlandse voorzieningen en voor (sociale) problemen werden er vooral oplossingen gezocht en gevonden in eigen kring. Dat gold ook voor de opvang van en zorg voor (het toen geringe aantal) oudere Chinezen. De laatste jaren komt deze zelfzorg echter steeds meer onder druk te staan. Het aantal oudere Chinezen neemt toe en de Chinese horeca verkeerde lange tijd in een crisis, waardoor de basis onder de zelfredzaamheid dreigt weg te vallen. Daarnaast verandert ook de traditionele Chinese gezinsstructuur. Net als bij andere etnische groepen is het niet meer vanzelfsprekend dat verschillende generaties

bij elkaar wonen. Dat komt door een gebrek aan geschikte woonruimte, maar ook doordat kinderen steeds vaker niet meer in de buurt wonen of het zelf heel druk hebben. Toch wordt er nog steeds veel onderlinge zorg geboden, meestal langs de lijn van familieverbanden. Het begrip 'familie' moet daarbij ruim opgevat worden; het kan ook gaan om mensen die zich verwant voelen omdat ze in dezelfde streek geboren zijn.

Zichtbaar

De sociaal-economische positie van veel Chinese ouderen is slecht. De meeste gepensioneerden zijn voor hun levensonderhoud aangewezen op de AOW of, als men een kort arbeidsverleden in Nederland heeft, op de bijstand. Ze hebben gemiddeld een laag opleidingsniveau en beheersen de Nederlandse taal slecht, wat bij kan dragen aan een maatschappelijk isolement. Daar staat tegenover dat, door het grote belang dat de eerste generatie hechtte aan de opleiding van hun kinderen, dit voor de volgende generaties snel verandert. Chinezen zijn steeds vaker zichtbaar op andere terreinen, ook in bestuurlijke functies.

Chinezen in Amsterdam

Het gebied in de Amsterdamse binnenstad dat we nu aanduiden met 'Chinatown', en dat tweetalige straatnaambordjes heeft, kent een bijna honderdjarige invloed van Chinezen. Zijn de eerste Chinezen zeelieden, de kleine kolonie die in het begin van de twintigste eeuw rond de Zeedijk en de Binnen en Buiten Bantammerstraat ontstaat, gaat zich al gauw ook met andere zaken bezighouden: eethuisjes, wasserijen en winkeltjes, maar ook clandestiene gokhuizen en handel in en gebruik van opium. De Tweede Wereldoorlog en de veranderende politieke situatie in China van vlak na die oorlog zorgen ervoor dat veel Chinezen niet terug kunnen of willen naar hun vaderland en permanente bewoners van Nederland worden. Later wordt de groep Chinezen in Nederland uitgebreid met Chinezen uit Indonesië, Suriname en Vietnam. Het verval van de Zeedijk en de metroaanleg zorgen er voor dat vanaf 1970 de Chinese bewoners rond de Zeedijk hetzelfde doen als veel van hun autochtone buurtbewoners: ze verhuizen naar andere Amsterdamse buurten en de voorsteden. Vanaf dat moment blijven alleen wat Chinese ondernemers achter in de snel verpauperende buurt. In de jaren na de oprichting van de NV Zeedijk in 1985 verbetert de buurt en neemt ook het aantal Chinese ondernemers in de buurt weer toe. Als eersten namen de Chinezen de winkels en restaurants op de opgeknapte Zeedijk weer in gebruik.

Dit alles bij elkaar zorgt er voor dat er behoefte is aan een ander type ondersteuning en zorg. Maar veel oudere Chinezen weten slecht de weg naar de verschillende instanties en zijn niet op de hoogte van de sociale voorzieningen. Veel zorg- en welzijnsvoorzieningen zijn op hun beurt niet voldoende toegerust om met deze groep om te gaan. Uit de Chinese gemeenschap komen steeds meer signalen dat niet meer álles aan het veelgeroemde zelforganiserend vermogen van de groep kan worden overgelaten.

Op eigen kracht; Chinese zelforganisaties

Met de aanwezigheid van Chinese migranten in Nederland groeide ook het aantal Chinese organisaties. De ontstaansgeschiedenis van deze organisaties weerspiegelt de grote verscheidenheid aan Chinese gemeenschappen. Er werden organisaties opgericht langs lijnen van herkomstgebieden of een gezamenlijke familienaam. Ook op het gebied van sport, cultuur en religie ontstonden talrijke organisaties. In 1984 werd de Stichting Chinese Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk opgericht. Een niet-religieuze vrijwilligersorganisatie, die al snel landelijk een invloedrijke rol ging spelen. In de jaren tachtig ontstonden twee sterke, landelijke koepelorganisaties (ACV en CCRM), die echter maar voor een deel een bundelende functie hadden. Zo zijn er organisaties die in naam wel tot een koepel horen, maar in de praktijk volledig onafhankelijk functioneren. En er zijn nogal wat organisaties die bij geen van beide koepels zijn aangesloten.

Van vrije tijd naar welzijn

Een groot aantal Chinese organisaties organiseert vrijetijdsbesteding voor hun leden. Voor de individuele Chinese oudere is het belangrijkste element bij deze sociale activiteiten dat zij bescherming bieden tegen hun gevoel van eenzaamheid in de Nederlandse samenleving. Door recreatieve activiteiten te koppelen aan zorg- en welzijnstrajecten is het mogelijk om Chinese ouderen te bereiken. Ook zijn er organisaties die belangenbehartiging voorop stellen, opkomen voor de rechten van de Chinezen en er voor zorgen dat er voldoende voorzieningen zijn.

A woman with short grey hair, wearing a green cardigan over a patterned blouse and a tan apron, is focused on cooking. She is using a long-handled metal spatula to stir ingredients in a large black wok. The wok sits on a gas burner with a visible blue flame. In the background, another person is partially visible, and the setting appears to be an outdoor or semi-outdoor kitchen area with a dark wall.

GASFLES OP HET TERRAS

Menig bewoner van Foe Ooi Leeuw kent elkaar al van de ouderenvereniging Tung Lok. Ook wonen er veel familieleden in het pand.

Naast samen naar de markt gaan of Tai Chi'en in het park, spelen ze Mahjong in de ontmoetingsruimte. Ook koken en eten de bewoners geregeld samen.

“Overmorgen vieren we oudejaarsfeest om twaalf uur 's middags. We hebben met een groepje boodschappen gedaan en er zijn nu al burens aan het koken en bakken.”

“Op het terras hierachter hebben we een gasfles staan met een wokpan die zo groot is dat ik er zelf in pas. Als we een groot feest hebben gebruiken we die. In onze eigen keukens hebben we nu inductieplaten waarop je ook wel kan wokken. Daar hebben we zelfs les in gekregen van de woningbouwvereniging. Maar wokken op een gasfles is wel het beste. En het is ook gezellig zo met z'n allen.”

“Je kunt nu fijn samen met iemand boodschappen doen en recepten uitwisselen. Dan vraag ik ‘Maak jij het varkensvlees ook zo en zo klaar?’ We vertellen elkaar ook waar de boodschappen goedkoop zijn en welke kip de beste is.”

“De mannen spelen soms de hele dag Mahjong met elkaar, wij maar een keer in de week.”

“Een keer in de week wordt er Tai Chi gegeven. Maar veel vrouwen hebben last van hun knieën en handen van het harde werken dat ze hun hele leven hebben gedaan. Ik ook, dus dat gaat niet zo goed meer.”

U BENT EEN BAKEN VOOR OUDEREN EN EEN VOORBEELD VOOR JONGEREN¹

“Samen reisden Harry Moeskops en ik per metro door Amsterdam op zoek naar een goede plek voor de Chinese ouderen. Dat had ik nou nooit gedacht van zo’n man, dat hij zo maar in de metro zou zitten...”

Henny Liu glimlacht bij de herinnering. De vijfenzeventigjarige voorzitter van Chinese ouderenvereniging Tung Lok, en initiatiefnemer van Foe Ooi Leeuw kwam in 1982 vanuit Suriname naar Nederland. Zijn vrouw, zijn kinderen en zijn ouders gingen hem 1975 al voor. “Ik wilde afwachten of we misschien toch in Suriname konden blijven. Het beviel me daar heel goed. Lekker weer, ik kende iedereen, en alles ging er wat gemoeidelijker aan toe. Toen ik in december 1982 in Nederland kwam was het koud en vooral heel glad. Dat herinner ik me nog goed. Onze kinderen waren inmiddels helemaal gewend in Nederland. Mijn vrouw werkte bij de catering van Schiphol. Suriname is niet haar geboorteland. Mijn ouders waren in 1934 vanuit China naar Suriname vertrokken. Zij spraken alleen Chinees en wilden heel graag een schoondochter waarmee ze konden praten. Ik was hun enige kind en begreep dat wel. Een tante van mij heeft mijn vrouw uiteindelijk in China ‘uitgezocht’. We zijn gelukkig geworden samen. In 2009 vierden wij ons vijftigjarig huwelijksfeest. Onze kinderen zijn goed terecht gekomen.”

Een thuishaven

“Toen ik in 1993 betrokken raakte bij de vereniging Tung Lok, kwam het goed van pas dat ik zowel Nederlands als Chinees sprak. Wij wilden dat Tung Lok een thuishaven zou zijn voor Chinese ouderen die hun hele leven hard hebben gewerkt. Maar we bieden onze leden, met bijvoorbeeld taallessen ook de gelegenheid om hun isolement te doorbreken. Chinese ouderen laten het niet zo snel aan de buitenwereld merken, maar er is veel eenzaamheid en er zijn veel zorgen. Bijna alle oudere Chinezen die hier wonen hebben hun hele leven alles opzij gezet om ervoor te zorgen dat hun kinderen het beter zouden hebben. Dat is goed gelukt. Zo goed dat ze maar weinig beroep op hun kinderen durven doen omdat die het zo druk hebben. Het is niet altijd zo dat die kinderen niet willen; vaak durven de ouders het ook niet te vragen. Er ontstaan soms rare misverstanden. Laatst kwam een hevig verontwaardigde man naar mij toe om te klagen over zijn zoon die, toen hij vroeg of zijn zoon naar hem toe wilde komen gezegd zou hebben: “dan moet ik wel een afspraak in mijn agenda zetten.” Die zoon bedoelde dat hij het op zijn werk met zijn baas moest regelen. Zijn vader had er meteen van gemaakt dat hij alleen zij zoon mocht zien als dat in zijn agenda paste... Dit verhaal is goed afgelopen. Maar communicatieproblemen spelen ook bij bijvoorbeeld dokters- en ziekenhuisbezoeken, of het organiseren van een uitvaart. Deze problemen, en het besef dat deze mensen te bescheiden waren om er zelf om te vragen waren voor mij de aanleiding om de wereld in te trekken met het idee van een huis voor Chinese ouderen.”

¹: Burgemeester Job Cohen in zijn felicitatiebrief bij het vijftienjarig bestaan van Tung Lok

Een hele eer

Jerry Straub, voorzitter van de stichting Foe Ooi Leeuw, herkent het beeld. "De aansluiting tussen de zorg en oudere patiënten, en in het bijzonder de migranten in deze groep, moet veel beter! Overheid, verzekeraars en zorgverleners zouden sensitiever moeten zijn voor de specifieke behoeften van oudere migranten." Straub, zelf geboren in Nederland, maar met Surinaams Chinese ouders, kent Henny Liu al heel lang. "Mijn vader was directeur van het Ministerie Financiën in Suriname en een goede vriend van Henny. Ook om die reden hielp ik graag mee om zijn droom voor een Chinees ouderenhuis te verwezenlijken. Ik vind het een hele eer om voorzitter te zijn van de stichting Foe Ooi Leeuw. Het geeft mij ook meer inzicht in mijn eigen achtergronden."

Erkenning aandacht en tijd

"Foe Ooi Leeuw is een 'gezonde biotoop' geworden. De bewoners helpen elkaar steeds meer, vieren samen verjaardagen. Mensen voelen zich thuis, en dat is, letterlijk, gezond. Laatst was er een bewoonster gevallen. Van haar dochter hoorde ik dat de arts vond dat ze opvallend snel opknapt. Hij schreef dat ook toe aan de zorg en aandacht die zij van haar burens ontving." Maar Straub weet dat er nog veel meer kan. "De grote uitdaging waar we nu voor staan is om Foe Ooi Leeuw meer in de jonge buurt te integreren. Er liggen zoveel kansen. Denk aan cursussen Tai Chi, kooklessen, Chinese les. De bewoners op hun beurt kunnen ook dingen leren van buurtbewoners. Foe Ooi Leeuw kan een verbindende rol spelen."

Nog niet genoeg

Henny Liu is blij met Foe Ooi Leeuw. "Overal in Nederland waren speciale woonvoorzieningen voor oudere Chinezen, behalve in Amsterdam. Met Foe Ooi Leeuw hebben wij hier meteen de grootste ouderenhuis voor Chinezen in Nederland. Ouderen kunnen nu dichterbij elkaar zijn, elkaar helpen en gezelschap houden in een harmonieuze sfeer. Maar het is nog niet genoeg. Er is onder oudere Chinezen nog steeds een enorme behoefte aan begeleiding."

HENNIE LIU BIJ HET SLAAN VAN DE EERSTE PAAL

JERRY STRAUB

VAN PLAN NAAR HUIS

In China geldt het cijfer 4 als een ongeluksgetal omdat dit in het Chinees klinkt als 'dood'. De aanstaande bewoners van Foe Ooi Leeuw stonden dus niet bepaald te trappelen om op nummer 4 of 44 of 74 te wonen. Het was een van de onverwachte voorvallen op de weg van een plan naar een huis.

Aanpassingen

Het ontwerp van het seniorencomplex van Nieuwe Kempering in Amsterdam Zuidoost was in principe al helemaal in kunnen en kruiken. Maar toen de Indonesische woongroep die er haar intrek in zou nemen afhaakte viel het oog van Henny Liu en zijn vereniging Tung Lok er op. Als onderdeel van een geheel nieuwe buurt zou het een appartementencomplex voor ouderen worden met zeven bouwlagen, 54 woningen, een gemeenschappelijke ruimte en met een door OsiraGroep beheerd zorgsteunpunt. Arie van der Neut van architectenbureau HVDN was verantwoordelijk voor het ontwerp van de geheel nieuwe buurt Nieuw Kempering. De tekeningen van het definitieve ontwerp lagen klaar maar er was nog niet gebouwd. Toen het duidelijk werd dat de nieuwe bewoners Chinese ouderen zouden worden was er ruimte voor aanpassingen.

Feng Shui

In het oorspronkelijke ontwerp waren er deuren in de appartementen recht tegenover elkaar geplaatst. Volgens de Wiboregels (regels voor wonen in een beschermde omgeving) moet er een directe verbinding zijn tussen de woonkamer en de slaapkamer. Volgens de leer van Feng Shui moet je het licht en de energie in een woning vasthouden en dus niet door twee tegenover elkaar geplaatste deuren laten verdwijnen. Van der Neut, die de opdracht kreeg de plannen aan te passen aan de nieuwe doelgroep: "Dat hebben we in overleg met de bewoners allemaal aangepast. De gemeente deed er niet moeilijk over. Daar vond men het ook wel een interessant en leerzaam project. Er is weinig ervaring met voorzieningen voor Chinese ouderen." Er waren meer afwijkende wensen volgens van

EPHRAIM ABEBE MET MAQUETTE,
JULI 2007

der Neut: "Aan een bingozaal was geen behoefte. Er is wel een kleine gemeenschappelijke ruimte gekomen waar de mannen en vrouwen Mahjong spelen. Tussen de appartementen liggen brede gangen waarvan ik hoop dat ze als ontmoetingsruimte gaan fungeren."

Leefstijl

Ruimte, licht en schone lucht werden door alle bewoners genoemd als belangrijk. Ook een plek om Tai Chi te beoefenen stond op het verlanglijstje. En de architect hoefde maar te kijken naar de kleine toekomstige bewoners om erachter te komen dat de wc's lager moesten, net als de wastafels en de bediening van de ventilatie. Het belangrijkste inzicht was echter dat de aspirant bewoners niet allemaal dezelfde woonwensen hadden. Net als bij autochtone

ouderen zijn de woonwensen ook afhankelijk van iemands leefstijl en streek van herkomst.

"Ik ben al zo oud, voor mij maakt dat Feng Shui niets uit."

"Het lijkt mij prettig om een kamer vrij te kunnen houden voor mijn kinderen."

De een vindt het jammer dat de keukengeuren vanuit de open keuken het hele huis doortrekken als de kinderen komen eten, de ander is vaak alleen, kookt niet uitgebreid en vindt de open keuken juist prettig. Ephraim Abebe van projectontwikkelaar Deltaforte en John Machgeels van CABO vertellen over hun ervaringen bij het omzetten van plannen in een tastbare realiteit.

54 OPDRACHTGEVERS...

“Ik herkende de culturele barrières die deze mensen moesten overwinnen. Die ben ik zelf ook tegengekomen. Die herkenning en die verrassende zoektocht die we moesten ondernemen om er achter te komen wat deze bewoners nu echt wensten, maakten Foe Ooi Leeuw een project om nooit te vergeten.”

De gunfactor

Ephraim Abebe was projectleider bij projectontwikkelaar Delta Forte die in opdracht van woningstichting Rochdale de bouw van Foe Ooi Leeuw begeleidde. “Oorspronkelijk zou er een groep Indonesische ouderen gaan wonen in het gebouw in deze nieuwe wijk. Maar zij wilden graag laagbouw, en dat was niet te verwezenlijken. Toen CABO en OsiraGroep samen met Henny Liu bij ons aanklopten en hun plannen ontvouwden voor een wooncomplex voor Chinese ouderen waren we eigenlijk meteen verkocht. We namen natuurlijk een risico: een groot gebouw helemaal aanpassen aan een speciale groep terwijl we niet zeker wisten of er uiteindelijk genoeg bewoners zouden zijn. Maar het directe contact met Henny Liu en de Chinese ouderen van Tung Lok en de vastbesloten energie van de mensen bij CABO, maakten veel indruk. Onze vestigingsdirecteur was na een van de eerste ontmoetingen met de Chinese ouderen helemaal enthousiast. Die ‘gunfactor’ zag je ontstaan bij iedereen die met het project te maken kreeg. Dat zorgde ervoor dat er binnen de vastgestelde kaders heel veel mogelijk bleek.”

De ‘gemiddelde oudere’

“Mijn grote zorg was natuurlijk de planning. Een dergelijk groot project verloopt volgens een strak schema en elke vertraging kost handvol geld. Maar tegelijkertijd vroeg ik me, samen met de andere betrokkenen, af of we het wel goed deden, of het gebouw de uitstraling zou krijgen die deze bewoners zich wensten. Tijdens alle presentaties waren ze stil en leken ze tevreden, maar ik kon me niet voorstellen dat ze het zomaar met alles eens waren. En bedenk ook dat de Wibo-regels opgesteld zijn voor de ‘gemiddelde oudere’. Kortom, we hadden snel in de gaten dat we aanpassingen moesten aanbrengen. Maar welke, daar zijn we met vallen en opstaan achter gekomen. Het verlagen van schakelaars, wc-potten, wastafels en douchestangen en het aanbrengen van houten lambriseringen door het hele gebouw waren de eerste dingen waarvan we wisten dat die zouden aansluiten bij de wensen van de bewoners. Na een poosje kwam ik er achter ook achter dat elektrisch koken (de wijk heeft geen aardgas aansluiting) het onmogelijk zou maken om goed te wokken. Een cursus ‘elektrisch wokken’ hielp, maar toen Rochdale op mijn advies besloot om dan ook maar inductiekookplaten te laten plaatsen was het pas echt goed.”

Delta Forte is een dochteronderneming van Woningstichting Rochdale en ontwikkelt in opdracht en voor risico van deze aandeelhouder woonprojecten in de Noordelijke Randstad. Woningstichting Rochdale verhuurt ruim 40.000 woningen in Amsterdam en omgeving. Als belangrijkste doelstelling wordt genoemd het bieden van goede en betaalbare huisvesting aan mensen die zelf niet of onvoldoende in staat zijn een woning te vinden. Daarnaast richt Rochdale zich ook op andere doelgroepen, bijvoorbeeld door het aanbieden van koopwoningen en duurdere huurwoningen.

Waardigheid

“Door het inschakelen van de tolk en later ook de kunstenaars kwamen steeds meer wensen naar voren. Uit de ‘wandelingen’ hoorden we dat de plaatsing van deuren en ramen tegenover elkaar niet altijd goed was. We hebben daar nog een hoop aan kunnen veranderen. We hebben ook nog onderzocht, tot en met het maken van nieuwe tekeningen toe, of het mogelijk zou zijn om de keuken af te scheiden van de huiskamers zoals een aantal bewoners wilde. Dat bleek echter te duur. De gemeenschappelijke ruimte kon nog wel verplaatst worden. Uiteindelijk is die vlak naast het zorgkantoor van OsiraGroep geplaatst zodat beide ruimtes door de bewoners te gebruiken zijn. Ik heb het als heel bijzonder ervaren dat de 54 huishoudens eigenlijk 54 opdrachtgevers waren, met eigen wensen en vooral eigen, vaak aangrijpende verhalen. Die verhalen hebben mij extra gestimuleerd om voor deze groep het onderste uit de kan te halen. Ik vind dat wij over het algemeen slecht voor onze ouderen zorgen. Ik pleit ervoor dat wij er alles aan doen om ouder wordende mensen zo lang mogelijk in staat te stellen om zelfstandig en met waardigheid te kunnen wonen. Doordat ik een dag in de twee weken vrijwilligerswerk verricht in een verzorgingshuis heb ik daar veel meer gevoel voor gekregen.”

EPHRAÏM ABEBE

Voor de hekken

“Een mooie herinnering is voor mij de eerste keer dat de toekomstige bewoners zich verzameld hadden rond een maquette die één van hen zelf had gemaakt van een woning. De glunderende gezichten die ik toen zag, zal ik niet snel vergeten. De bewoners hebben vanaf het zien van de eerste plattegrond lang moeten wachten op het overhandigen van de sleutel. Die maquette hielp ze echt om er in te gaan geloven. We hebben toen elke week een foto van de bouwvorderingen op de website van CABO geplaatst en ik hoorde vaak van de bouwvakkers dat ze een groepje nieuwsgierige en druk pratende Chinese ouderen voor het hek hadden zien kijken. Dat vonden zij ook leuk.”

Speciale eisen voor Wibo woningen

‘Wibo’ staat voor ‘wonen in een beschermde omgeving’. Wibo-woningen zijn in principe bedoeld voor ouderen. Wibo's zijn bij elkaar gelegen, zelfstandige woningen met in de directe nabijheid een dienstencentrum voor de bewoners. Alle wibo-woningen zijn geschikt voor ouderen. Wibo's hebben twee of drie kamers, zijn gelijkvloers en - indien nodig - met een lift bereikbaar. De toegankelijkheid is gewaarborgd met brede deuren, het ontbreken van drempels. Als de zorgvraag stijgt is er de mogelijkheid voor ruimtelijke aanpassingen.

De bewoners kunnen elkaar ontmoeten in een aparte ontmoetingsruimte. Deze ligt in het complex zelf of in de buurt. Als het nodig is, kunnen de bewoners gebruik maken van een dienstencentrum. De voorzieningen bij wibo-complexen variëren van alarmering, ontmoetingsactiviteiten tot maaltijdservice, zorg en klussenhulp. In kleine complexen is soms alleen een ontmoetingsruimte. Zorg kan ook geleverd worden door een in de buurt gelegen zorgsteunpunt.

Bron: www.wonen.amsterdam.nl

ALLES WERD UIT DE KAST GETROKKEN

“De momenten waarop ik bewoners voor het eerst echt samen dingen zag doen, zoals tijdens de workshop elektrisch wokken of samen koken met de kunstenaars, dacht ik dit is waarom het gaat, nu beleven we verbinding, hebben we het over hetzelfde en gaan we dezelfde weg!”

Prima wonen met alles in de buurt

John Machgeels, begeleidde vanuit CABO de werving en de toewijzing van de woningen van Foe Ooi Leeuw. Hij maakte het hele proces van plan tot en met de verhuizingen van heel dichtbij mee. “Blote voeten werk” noemt hij het zelf. “De werving was een spannende onderneming; de eerste bewoners meldden zich natuurlijk via Tung Lok. Maar voor 54 appartementen heb je nog veel meer mensen nodig. We begonnen met een aanmeldingspagina op de CABO site, en maakten de folder ‘Prima wonen met alles in de buurt’. Daarin vermeldde we ook voor het eerst de voorwaarden voor inschrijving. (Zie kader.)

Op de fiets

Het liep niet meteen storm. Er kwamen wel veel positieve reacties, maar er was ook een houding van ‘eerst zien’. Het was immers nieuw dat er op een dergelijke grote schaal voor deze groep gebouwd zou worden. Ik herinner me nog goed hoe Martie Woudhuizen van het inmiddels opgerichte bestuur van de Stichting Foe Ooi Leeuw (zie kader) met een pak folders op zijn fiets sprong en de hele Amsterdamse Nieuwmarktbuurt afstruinde om zoveel mogelijk Chinezen te bereiken. Het bericht verspreidde zich als een lopend vuur binnen de Chinese gemeenschap en langzamerhand kwamen er meer inschrijvingen, steeds vaker ook van buiten Amsterdam, tot aan Den Helder toe.

Huisbezoek

“De schriftelijke inschrijvingen kwamen binnen bij CABO. We kregen echter ook te maken met een groeiend aantal telefoontjes. Steeds vaker zat ik met mijn handen in het haar omdat ik de bellers niet verstond. Dat luidde de komst van Erna Tjin Lieuw in. Ik werd haar werkbegeleider en heb daar enorm veel van geleerd. Zij sprak niet alleen de taal, maar ze was ook onze ‘cultuurtolk’. Ik leerde van haar bijvoorbeeld dat er vaak een groot verschil was tussen wat ik dacht dat een aspirant bewoner bedoelde en wat iemand écht wilde zeggen. Door de gesprekken van Erna met de ouderen kwamen wij erachter dat ze benauwd waren dat de plannen helemaal niet door zouden gaan als ze teveel bezwaren hadden. Daarom zeiden ze in het begin dat ze alles goed vonden. Uiteindelijk is Erna zelfs op huisbezoek geweest bij iedereen die zich had ingeschreven. Dat leverde een schat aan informatie op.

Moeder in huis

Toen het moment kwam dat er woningen toegewezen werden, kwamen we voor nieuwe verrassingen te staan. Bijvoorbeeld de afkeer van woningen met het cijfer 4 in het huisnummer. Het is ook wel eens voorgekomen dat kinderen hun ouders hadden ingeschreven zonder dat de ouders dat wisten. En we hadden dan wel in de inschrijvingsvoorwaarden opgenomen dat inwonende kinderen niet mogelijk waren, maar wat te zeggen tegen een ouder echtpaar dat de moeder van een van hen in huis had? Uiteindelijk is het allemaal goed gekomen, maar de toewijzing vormde een arbeidsintensief geheel.”

Extra bezichtigingen

“Toen de woningen er eenmaal stonden was er veel behoefte om vaak te gaan kijken. De aannemer heeft toen extra bezichtigingen mogelijk gemaakt waar ook veel familie op af kwam. Toen de eerste echte verhuizingen voor de deur stonden wierp Erna zich ook op als een eerste klas onderhandelaar. Zij heeft stoffeerders en verhuisbedrijven overgehaald tegen lagere prijzen te leveren en heeft de ouderen dag en nacht bijgestaan bij praktische zaken als het overzetten van de energierekening en het invullen van allerlei formulieren. Ze werd ook meteen overspoeld met vragen over medische verzorging (“hoe vind ik een huisarts?”) en verzekeringen. Haar inspanningen zijn tot op de dag van vandaag nodig.”

JOHN MACHGEELS

Toekomst

Ik vond dat iedereen die betrokken was bij de totstandkoming van Foe Ooi Leeuw naast betrokkenheid ook een grote creativiteit aan de dag legde. Alles werd uit de kast getrokken om ervoor te zorgen dat het zou lukken. Het resultaat daarvan is ook aan de buitenwereld niet voorbij gegaan. Regelmatig worden we gevraagd om rondleidingen in Foe Ooi Leeuw te verzorgen. CABO is in de ogen van velen echt de expert op het gebied van wonen van oudere migranten geworden. Laatst meldde zich een groep Iraanse ouderen met een vergelijkbare wens.”

Het bestuur van Foe Ooi Leeuw

Om de belangen van de bewoners te behartigen werd in 2006 Stichting Foe Ooi Leeuw opgericht met als bestuursleden: Jerry Straub, Hennie Liu, Michel Idsinga, Martie Woudhuizen, Peter van de Westeringh, Mary Yau en Albert Chin-On.

Voorwaarden voor inschrijving voor Foe Ooi Leeuw:

- Leeftijd 55+, alleenstaand of echtparen/samenlevende partners; het is niet mogelijk om kinderen in te laten wonen
 - Afkomstig uit de Chinese bevolkingsgroep, of daarmee aantoonbare affiniteit hebben
 - Nederlandse verblijfsstatus
 - Schriftelijke inschrijving
 - Inschrijfgeld 200 euro
(terug te ontvangen bij het betrekken van de woning)
-

WENSEN

Het eerste jaar wonen in Foe Ooi Leeuw is voorbij.
Het eerste nieuwjaarsfeest staat voor de deur.
Als we op een mistige december-middag vragen wat ze zich nog zouden wensen komen na enige aarzeling de antwoorden.

"Dat er altijd iemand is die met je mee kan gaan naar de dokter of het ziekenhuis, of als je formulieren moet invullen."

"Meer veiligheid: een alarminstallatie, en de brievenbussen achter de deur!"

“Een fietsenstalling! Want ik fiets graag. Dat doe ik veel liever dan met die vreselijke OV-chipkaart. Reizen met de metro is zo duur, en die automaten zijn vaak stuk.”

“Ik zou wel willen dat er videocamera’s werden opgehangen aan de buitenkant van ons gebouw.”

“Dat er een rolstoel en een paar rollators klaarstaan.”

CONTACT MAKEN

De wensen voor de 'stenen' waren boven tafel gekomen. Nu wilden de ontwikkelaars er ook nog voor zorgen dat de bewoners zich echt thuis zouden gaan voelen. Hoe konden de bewoners al voor de verhuizing een gevoel van verbondenheid met elkaar ervaren? Welke activiteiten wilden ze samen ondernemen? Hoe kon de uitstraling van het gebouw optimaal aan hun smaak worden aangepast? Over deze meer subtiele verlangens kregen de ontwikkelaars van het eerste uur de toekomstige bewoners minder snel aan de praat. Besloten werd toen om daarbij de hulp van kunstenaars te vragen.

"Zonder het intense contact tussen de toekomstige bewoners en de kunstenaars waren de kunstwerken nooit zo geaccepteerd en omarmd." Martine Fransman en Petra Befort van Kunstenaars&CO werken elke dag aan projecten die kunst en samenleving verbinden. Buurttafels in het Amsterdamse Zeeburg, taalcursussen voor migranten door theatermakers, de viering van Allerzielen begeleid door kunstenaars, uitgaansgelegenheid De Belevens voor mensen met ernstige beperkingen... Elk project brengt nieuwe verbindingen en resultaten.

"Maar het is niet altijd zo dat kunstenaars en doelgroep zich zó openstellen terwijl tegelijkertijd de kunstenaars hun autonomie bewaren." Fransman weet dat veel kunstprojecten waarbij de doelgroep betrokken wordt eerder onder de noemer 'inspraakunst' kunnen worden geschaard. "En dat was hier nu juist niet het geval. De kunstenaars richtten zich helemaal op het contact maken met de aspirant bewoners en gaven niet snel op. Lukte het niet op de ene manier dan bedachten ze als groep nieuwe manieren. Als je bedenkt dat de bewoners in het begin bang waren dat de kunstenaars zouden komen vertellen welke kleur behang ze zouden moeten nemen, kan je aan het einde van het proces niet anders dan respect hebben voor de lange weg die ze met z'n allen hebben afgelegd."

Intuïtief

Het was een bijzondere groep kunstenaars die aan het werk ging. Befort: "We doen tientallen oproepen per jaar aan kunstenaars voor onze projecten. Deze oproep zorgde voor meer dan honderd zeer gemotiveerde reacties van kunstenaars van allerlei disciplines. Precies wat je hoopt en wat nodig was voor dit project. Samen met de ontwikkelaars van het eerste uur bekeken we het ingestuurde werk. Ook zij waren enthousiast en vooral getroffen door de persoonlijke motivatie die deze mensen lieten zien. Ik heb ze aangeraden een, wat kunstdiscipline betreft, zo gevarieerd mogelijk gezelschap samen te stellen."

Befort benadrukt dat ze in deze fase van een project haar intuïtie inzet. "In onze projecten begeleiden we niet alleen de kunstenaars, maar ook onze opdrachtgevers. We helpen ze om buiten de geijkte paden te treden en 'over de rand' van de disciplines te kijken. Daarom is die begeleiding ook

Kunstenaars&CO is een landelijk werkende organisatie die het cultureel ondernemerschap van kunstenaars en culturele instellingen ondersteunt en stimuleert. Met training en opleiding, loopbaanbegeleiding, advies en door het 'matchen' van de kunstsector met andere sectoren als de zorg, het onderwijs, de wijken en het bedrijfsleven.

zo belangrijk”, vinden Fransman en Befort. “Met het bij elkaar zetten van opdrachtgever en kunstenaar ben je er nog niet. Na het helder krijgen van de vraag, de selectie en de kennismaking begint het pas. Wij kijken goed naar wat er in een specifieke situatie nodig is. Zijn de kunstenaars gebaat bij een introductie in de wereld van de opdrachtgever, moeten we een inhoudelijke expert invliegen? Of is een workshop samenwerken nodig om de puntjes op de i te zetten?” Ze begeleiden niet altijd een project (helemaal) zelf. Fransman: “Wij wisten dat Young Designers & Industry veel ervaring had met het begeleiden van kunstprojecten bij de ontwikkeling van nieuwbouw en hadden net samengewerkt in ‘Laan van Spartaan’, een nieuwe Amsterdamse wijk. Vaak geven we iemand de opdracht voor de artistieke begeleiding; nu deden we dat voor het geheel.”

Sparren

Na afloop van een project hoort Befort vaak dat de kunstenaars positief terugkijken op het samenwerken. “Zeker beeldend kunstenaars zijn vaak erg op zichzelf aangewezen. Sparren met collega’s, plannen voorleggen aan kritische vakgenoten, eens dieper filosoferen..., het zijn dingen die je makkelijker doet als je bij een bedrijf werkt. Ook na afloop van Foe Ooi Leeuw zijn samenwerkingsverbanden ontstaan die de duur van het project overstijgen.”

Bij elkaar houden

De rol van Fransman en Befort lag vooral in het ‘bij elkaar’ houden van de verschillende partijen. “De introductie van een nieuwe groep in een samenwerkingsverband dat al langer bestaat is niet zonder risico’s. De mensen die al een heel groot deel van de reis naar Foe Ooi Leeuw met elkaar aflegden hadden een gemeenschappelijke taal ontwikkeld en veel obstakels overwonnen. Ze deelden een droom en vonden elkaar in hun idealisme. De kunstenaars en YD+I stapten daar blanco en vol ambities in. We hebben van Foe Ooi Leeuw geleerd dat het net zo belangrijk is dat de opdrachtgever en de kunstenaars elkaars verhalen horen en elkaar goed leren kennen als, in dit geval, de kunstenaars en de bewoners met elkaar kennismaakten.”

Open vraag

Terugkijkend op het resultaat zijn ze trots. Befort is nog steeds onder de indruk van het grote vertrouwen dat in de kunstenaars, en de begeleiders, werd gesteld. “Het is geweldig als opdrachtgevers zich zo open en kwetsbaar opstellen en durven te zeggen: ‘dit is wat wij hebben gedaan, dit is wat wij kunnen, wij lopen tegen de grenzen aan van onze communicatieve vermogens, kunnen jullie ons helpen? Dat was zo’n mooie open vraag.” Fransman: “En de eindresultaten zijn prachtig. Het servies bijvoorbeeld is het begin van nieuwe geschiedenis. Het is een echt Chinees blauw servies, maar als je goed kijkt zie je ook de hele reis naar Foe Ooi Leeuw afgebeeld. Het zal steeds weer uit de kast worden gehaald als de bewoners samen eten. Er zal eens een bord sneuvelen en gelijmd worden, er zal van worden gegeten, boven worden gepraat en gedroomd. Nieuwe bewoners treffen het aan en maken zo de verbinding naar het begin en de andere bewoners.” Befort: “Kunstwerken die bijdragen aan verbondenheid tussen de bewoners onderling en met hun omgeving, mooier kan het niet...”

PETRA BEFORT

MARTINE FRANSMAN

KUNSTENAARS EN ONTWERPERS MIDDEN IN DE MAATSCHAPPIJ

Steeds meer ontwerpers en kunstenaars zetten hun talenten in om de uitdagingen van de moderne maatschappij te lijf te gaan. Dat doen ze vanuit de nieuwsgierigheid naar nieuwe toepassingsmogelijkheden voor hun kunstenaarschap en om hun eigen blikveld te verbreden. Ze zoeken vanuit een artistieke en intellectuele behoefte naar uitdagende vraagstukken en beantwoorden die met grensoverschrijdende oplossingen.

Een nieuwe manier van kijken

Die behoefte aan een breder spectrum van manieren om de problemen op te lossen is er zeker. In de politiek blijkt niet alles maakbaar, duurzaamheid is een wijdverspreid en algemeen geaccepteerd streven en consumenten zoeken naar authenticiteit in de producten die ze kopen en de diensten die ze afnemen. Bedrijven, overheid en publieke organisaties zijn daarom hard op zoek naar een nieuwe manier van kijken en ontwikkelen. Innovatie zoeken en vinden ze steeds meer in creatieve processen die ze met kunstenaars aangaan. Onder de vlag van *Design for society* of *Social design* worden bijvoorbeeld duurzame producten ontworpen en wijken en gebouwen ontwikkeld en ingericht die het welzijn van hun bewoners zo groot mogelijk maken. Dat kan alleen als die gebruikers en bewoners betrokken worden bij het ontwerpproces.

De straat op, de wijk in

Onder de noemer 'Community Art' werken kunstenaars over de hele wereld al jaren aan het creëren van een cultuurmaatschappelijke dynamiek en cohesie. Kunstenaars die projecten in wijken organiseren, verbinden hun burgerschap met artistiek werk. Daarbij staat het actief betrekken van de inwoners van wijk, stad en regio met kunst en cultuur centraal, en worden kunst en cultuur midden in de samenleving geplaatst. Dat gebeurt niet met de illusie om direct een oplossing te bieden voor maatschappelijke issues, maar vooral vanuit de gedachte dat kunst en cultuur een onmisbare dimensie geven aan het dagelijks leven. Kunstenaar zijn vaak in staat om verschillen tussen wijkbewoners te overbruggen door mensen aan te spreken op hun eigen creativiteit.

Nieuwe concepten

Er zijn ontwerpers die een nieuw concept bedenken voor het onder de aandacht brengen van duurzame energie; er zijn kunstenaars die met buurtbewoners de collectieve herinneringen een artistieke vorm geven, én er was een groep jonge kunstenaars die samen met toekomstige bewoners van een wooncomplex voor oudere Chinezen gingen onderzoeken wat er voor nodig was om van hun nieuwe huis een thuis te maken...

Blanco enquêtes

Voor de ontwikkelaars van Foe Ooi Leeuw, CABO, OsiraGroep en Rochdale was het niet eenvoudig om de verlangens van de Chinese ouderen over hun toekomstige woonomgeving te achterhalen. Een uitgestuurde enquête over de zorgbehoeften werd de meeste keren blanco gelaten. Omdat de aspirant bewoners niet of slecht Nederlands lezen en schrijven, maar ook door een ander, veel minder tastbare barrière; de tegenzin om directe wensen te uiten.

Een ontdekkingsreis

Toen de ontwikkelaars dat onder ogen zagen zijn ze op zoek gegaan naar andere wegen en kwamen uit bij Kunstenaars&CO die veel ervaring heeft met het begeleiden van projecten waarin kunstenaars bijvoorbeeld bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Kunstenaars&CO riep de expertise van Young Designers & Industry in, en zo startte een ontdekkingsreis waarbij met andere midelen dan taal gezocht zou worden naar de tot dan toe verborgen verlangens van de toekomstige bewoners over hun nieuwe huis. Er werd een groep gevormd van jonge kunstenaars en ontwerpers met een speciale interesse in samenwerking met Chinese ouderen.

Gebruik en beleving

Bij het begin van dit traject lag de structuur van het gebouw vast; de creativiteit richtte zich op het gebruik en de beleving van het gebouw en het proces van groepsvorming. De kunstenaars bedachten allerlei manieren om in contact te komen met de bewoners en ze samen dingen te laten ondernemen. Ze organiseerden workshops, wandelingen, kookten en deden spelletjes. De toekomstige bewoners begonnen voorzichtig hun wensen te formuleren, raakten met elkaar aan de praat en vormden zich steeds meer een beeld van hun toekomstige woonomgeving. Er ontstond een vertrouwensband tussen de kunstenaars en de bewoners en de dromen en verlangens over de woonomgeving kwamen naar voren. De kunstenaars vertaalden dit in een artistiek eindproduct, maar minstens zo waardevol was het afleggen van de weg naar deze kunstwerken toe.

De ontwerpvoorstellen

De ontdekkingsreis heeft geleid tot vier bijzondere kunstprojecten die bijdragen aan de uitstraling van de bijzondere identiteit van het gebouw en de sociale werking van de plek bevorderen. Na eerste verkennende ontmoetingen met de bewoners gingen de kunstenaars aan de slag met vier thema's: alledaagse rituelen, dierbare herinneringen, handwerk & ambachten en spel & interactie. Twee van de zes ingediende voorstellen hebben het niet gehaald, maar gaven wel veel stof tot gesprek. De 'inpandige tuin' van Maaïke Roozenburg viel af vanwege praktische en financiële bezwaren en de inrichting van de gangen als "Hutong" van Zhenni Tian riep bij de bewoners in plaats van dierbare herinneringen juist de associatie met armoede op.

Actief betrokken

De voorstellen die wél zijn uitgevoerd zijn een gezamenlijke activiteitenkalender; een reeks schilderijen die de bijzondere identiteit binnen in het gebouw versterken, een 'huisservies', en twee gebouwhoog knipkunstwerken. Voor alle voorstellen geldt dat de bewoners actief betrokken zijn geweest bij de invulling ervan.

Het verhaal van Mw. F. S. Liu, 66 jaar,
spreekt Kantonees, woont alleen in Foe Ooi Leeuw

"Ik ben in Hong Kong tot de derde klas naar de middelbare school geweest, en heb daar drie jaar gewerkt als huisartsassistente. Mijn opa en mijn vader waren boeren. Ik ben de oudste van vier dochters. Vanaf dat ik een jaar of tien was hielp ik volop mee in de huishouding: schoonmaken en kleren wassen.

Mijn vader ging als eerste naar Nederland, werken in een restaurant als kok. Hij schreef brieven naar ons; bellen was toen veel te duur. In 1968 heeft hij ervoor gezorgd dat ik ook in Nederland kon komen werken, als waitress. Het was onze enige kans op een beter bestaan. Mijn moeder is in 1973 naar ons toe gekomen; zij werkte in de keuken. Iedereen uit China deed dat, in restaurants werken. Dat koken ging vanzelf.

Ik woonde op de Zeedijk in Amsterdam. Daar waren gelukkig ook andere Chinezen. Ik vond het hier maar koud en ik miste mijn moeder en mijn drie zussen... Eerst werkte ik in restaurants van anderen, maar in 1973, het jaar dat mijn moeder ook kwam, opende mijn vader zijn eigen restaurant in Den Helder. Daar heb ik tien jaar gewerkt. Twee van mijn zussen zijn ook hier gekomen. Eentje heeft het tien jaar uitgehouden en is toen teruggegaan naar Hong Kong. De andere is na een half jaar al teruggegaan. Zij had in Hong Kong veel gestudeerd, maar daar kon zij hier niets mee doen. Ze hebben allebei goede banen in Hong Kong. Ik heb nog een zus die altijd daar gebleven is. Zij past op haar kleinkinderen.

Mijn man heb ik in Nederland leren kennen, in het restaurant waar we werkten. We kregen een zoon en een dochter. In 1985 zijn we gescheiden. De kinderen en ik zijn toen ingetrokken bij mijn ouders. Mijn zoon is later afgestudeerd in Delft en werkt nu in de ICT en mijn dochter studeerde af aan de VU; zij werkt bij een pensioenverzekeraar. Het gaat heel goed met ze.

Nu zijn mijn ouders overleden en is het restaurant verkocht. Hoewel ik de enige ben van mijn familie die nog hier woont heb ik helemaal geen heimwee meer. Een keer per jaar bezoek ik ze een paar weken. Mijn kinderen gaan dan wel eens mee.

Hier ben ik nu helemaal thuis. Ik heb het heel druk. Ik wandel, fiets, ben dol op 'windowshoppen'. Ik verveel me echt nooit. Het hondje van een andere bewoonster weet al welke deur van mij is: dan krijgt hij eerst wat lekkers en daarna gaan we met z'n drieën de straat op. Ik lees ook veel boeken uit Hong Kong, van alles door elkaar. En ik houd van breien. Heb ik mezelf al als meisje geleerd. Nu brei ik voor mijn kinderen en voor mezelf. De dikke trui die ik nu aan heb komt in dit weer goed van pas.

Mijn huis is prachtig. Mijn dochter en haar (Nederlandse) vriend hebben laminaat gelegd en alles geregeld. Ik hoefde alleen nog maar mijn dozen uit te pakken. Elke zaterdag komt mijn dochter om boodschappen met me te doen in de Amsterdamse Poort. Mijn zoon komt ook vaak. Ik heb goede kinderen.

Dit jaar gaat mijn dochter trouwen. Ik mag het eigenlijk niet zeggen natuurlijk, maar het lijkt me heerlijk om op te passen...."

KUNSTENAARS VERTALEN ONUITGESPROKEN WENSEN

“Onze Aziatische achtergrond speelt een belangrijke rol in ons werk, al gaan we daar allebei op een eigen manier mee om. Het lag voor de hand om mee te willen doen aan Foe Ooi Leeuw want zo kunnen wij onze roots en creativiteit inzetten om een vertrouwde leefomgeving te creëren voor Chinese ouderen waar ze zichzelf kunnen zijn. Een plek van wederzijdse liefde.”

Erika Blikman in het kort

Erika Blikman (1974) Pusan, Zuid Korea, groeide op in Nederland. Studeerde Communicatie op de Universiteit Twente en Visuele Communicatie aan de AKI in Enschede. Werkt als beeldend kunstenaar en fotograaf onder de naam JiP (Joon in Photography.) Daarnaast geeft ze les in fotografie. In 2005 organiseerde zij samen met kunstenaarscollectief 8tree een grootschalige kunstmanifestatie over interlandelijke adoptie. www.jip-photography.com

Fenmei Hu in het kort

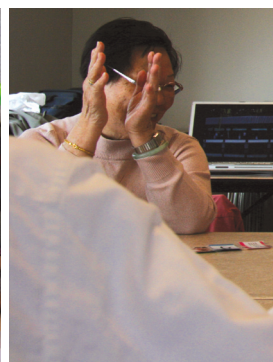
Fenmei Hu (1984) Zhejiang, China, is beeldend kunstenaar. Zij kwam als negenjarige naar Nederland. Studeerde Beeldende Kunst aan de Academie voor Beeldende Vorming in Amsterdam. Fenmei's ouders hadden haar liever een restaurant zien opzetten, omdat het kunstenaarschap zoveel onzekerheden met zich mee brengt. 'Fallen leaves' is een serie schilderijen over Chinese meisjes met rode dasjes. De rode dasjes werden gedragen door scholieren in China, een soort schooluniform. Fenmei heeft zelf dit dasje ook gedragen, een goede herinnering van haar gelukkige kinderjaren in China. www.fenmei.nl

Echte bananen

Hu en Blikman kenden elkaar al voor hun samenwerking in Foe Ooi Leeuw. Ze werkten samen bij de tentoonstelling 'Echte Bananen' over Chinese adoptiekinderen die in Nederland opgroeien. Onderdeel van deze tentoonstelling waren schilderijen van kinderen over China.

Een bijzondere activiteitenkalender

In de toegangshal kunnen de bewoners van Foe Ooi Leeuw activiteiten aankondigen op een grote activiteitenkalender die is ontworpen door Hu en Blikman.

De reis

Hu en Blikman zetten samen met kunstenaar Pascal Oppewal (die zich later terugtrok) vanaf het begin volop in op het contact maken met de bewoners. Hu: "Wij zijn echt het sociale vlak opgegaan. Ik ben schilder en Erika is fotograaf, maar als je kijkt wat we uiteindelijk hebben gemaakt dan heeft dat niet zoveel met onze discipline te maken. Het is wel een lo-gisch eindpunt van onze ontdekkingsreis." Het contact verliep anders dan verwacht. Hu: "Toen we de bewoners de eerste keer ontmoetten kwamen we erachter dat het voor een groot deel Surinaamse Chinezen zijn. Die spreken Hakka en zijn over het algemeen goed geïntegreerd en heel open en hartelijk. De uitnodigingen om thee te drinken vlogen ons meteen om de oren. Alleen als het over het project ging, als we ze vroegen welke wensen ze over hun nieuwe huis hadden, dan werd het stil. Ik begreep dat wel. Ze kenden elkaar nog niet. Individuele bewoners wilden niet in hun eentje de verantwoordelijkheid op zich nemen om uitspraken te doen over de inrichting waarmee iemand anders het niet eens zou kunnen zijn. Voor je het weet lig je er uit..." Blikman: "We zijn toen begonnen met workshops met plattegronden en foto's waarbij het de bedoeling was dat de bewoners zelf kleuren en objecten en tekeningen in de plattegronden zouden plaatsen. Je moet dan echter wel een plattegrond kunnen lezen, en dat konden ze niet. Het was veel te ver van hun bed. We maakten toen een soort Ganzenbord en al spelend kwamen we er achter dat dit midden in de roos was!" Hu: "De toekomstige bewoners wilden vooral veel samen gaan doen. Ze wilden Tai Chi, uistapjes, Mahjong. Wij hebben voor de werving van een Chinese vrijwilligersgroep gezorgd en bijeenkomsten georganiseerd. Die werden onmiddellijk ook geconfronteerd met een heel ander soort hulpvragen: iemand die met ze naar de dokter zou gaan, of die hun bloeddruk zou meten... Nu zie je dat de bewoners juist elkaar helpen en dat ze samen op eigen initiatief allerlei activiteiten organiseren. Het activiteitenbord dat wij voor ze maakten past daar helemaal bij. Of het nu volop gebruikt wordt of niet, het is wel de kiem geweest voor het gezamenlijk leuke dingen ondernemen. En... er kleven in ieder geval niet overal briefjes op de deuren en de lift.

Blikman: "Kunstenaars kunnen heel verbindend zijn, en onuitgesproken wensen van mensen vertalen. Daar geloof ik echt in. Professionals vragen veel te snel: 'wat willen jullie?' Direct en concreet, mensen klappen dan dicht."

EEN MOOI CADEAU

"De laatste jaren waardeer ik mijn Chinese afkomst steeds meer en probeer ik een balans te creëren tussen Oost en West. Dit project is waardevol voor mij als kunstenaar, maar vooral ook als mens."

Hoi-Shan Mak in het kort

Hoi-Shan Mak (1984) Tilburg, dochter van Chinese migranten. Opgeleid als illustrator aan de AKV St. Joost in Breda. Werkt sinds 2006 als beeldend kunstenaar. Maakte na een verblijf in Georgië de schilderijenserie 'Hommage aan de wijn'. "Het is een land waar ik geheel mijzelf kan zijn en waar ik geleerd heb dat ik nu eenmaal ben wie ik ben en dat ik daar het beste uit moet halen."

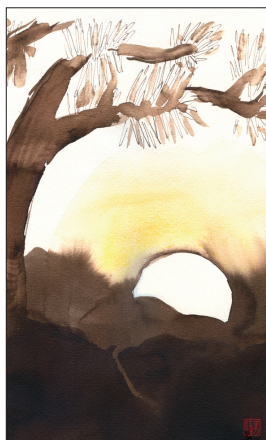
www.hoismak.nl

Pruimenbloesem: blijvende vriendschap en ondersteuning

Hoi-Shan Mak maakte voor de bewoners van Foe Ooi Leeuw zeven wandpanelen van 1,5 bij 2,35 meter. "Foe Ooi leeuw zag ik als een ongeschreven boek. Lege pagina's voor avonturen die nog beleefd moeten worden. Om dat te ondersteunen heb ik schilderijen gemaakt. Die zijn tegenover de uitgang van de lift opgehangen zodat je, als je in de lift staat, steeds een andere bladzijde van het boek ziet. Een van de dingen die een grote rol heeft gespeeld in mijn schilderijen is het Feng Shui principe. De afbeeldingen en kleuren heb ik zorgvuldig onderzocht en verwerkt. Elk schilderij bevat een of meer symbolen die mooie en toepasselijke begrippen verbeelden. Een leuke bijkomstigheid is dat de appartementen die tegenover de lift zijn gebouwd door mijn schilderijen beschermd worden tegen de warme energie van de lift."

De reis

"Na alle gesprekken, ik spreek Kantonees, dus dat lukte wel, en samen tekenen en kalligraferen, wist ik wat ik wilde gaan maken en dat ik het wilde aanbieden als een mooi cadeau dat ook dicht bij mijzelf zou staan. Als je op dat punt bent moet je ophouden het 'samen te doen', dan moet je als kunstenaar aan het werk. En, ja, ik weet dat ze het mooi vinden. Anders had ik het namelijk wel gehoord. Chinese mensen zijn niet al te uitbundig met complimenten, maar laten je wel hun kritiek horen..."

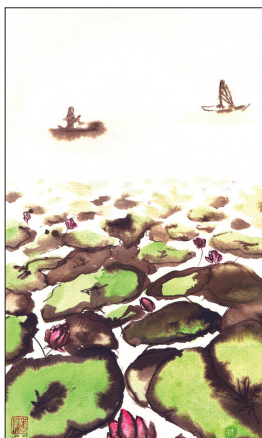

"Voordat ik begon had ik nooit kunnen weten hoeveel dit project mij zou beïnvloeden als mens en kunstenaar. Ik heb een strenge Chinese opvoeding gehad en zette mij altijd stevig af tegen de Chinese cultuur. Door dit project ben ik weer veel meer Chinees geworden. Ben ik me meer bewust dat ik in twee culturen verblijf. Fenmei en ik begrepen meteen een aantal dingen omdat we ze ook bij ons zelf herkenden. Bijvoorbeeld de voortdurende zoektocht naar balans. Harmonie is in de Chinese cultuur geen middel, maar een doel op zich. Je ziet in mijn schilderijen voor Foe Ooi Leeuw dan ook licht en donker, vorm en restvorm, warm en koel en vooral veel rust.

Mijn nieuwste opdracht is voor een ziekenhuis. Ooit begonnen als illustrator, toen voor de vrijheid als schilder gekozen, en nu schilder met een opdracht; mooi!"

PERZIK & ZWALUW LANG LEVEN, HUWELIJKSGELUK EN TOEKOMSTIG
SUCCES / CHRYSANT PENSIOEN, GELEERDE, PLEZIER / PRUI-
MEN-BLOESEM & VOGELS BESCHERMING, BLIJVENDE VRIENDSCHAP EN
ONDERSTEUNING / MAAN / VISSER OPLEVING, GELUK / HAAN DEUGD,
LEVENSKRACHT, WARMTE / LOTUS & VISSERSBOTEN ZUIVERHEID,
GOEDGUNSTIG EN WELVAART, SUCCES

DE KEUKEN IS DE BINDENDE FACTOR

“Als vormgever wil ik met dit project de dialoog tussen verschillende culturen, bevolkingsgroepen en generaties voeden. Beleving staat centraal en oude tradities krijgen opnieuw betekenis in het heden.”

Laura Braspenning

“Door je als ontwerper te focussen op sociale en maatschappelijke onderwerpen verandert de betekenis van het ontwerpen en het ontwerp. De aandacht verschuift van het eindresultaat meer naar het proces. De interactie met verschillende betrokkenen tijdens het ontwerpproces kan draagvlak creëren, inzicht bieden en verbinden. Uit dit proces ontstaat een ontwerp dat niet alleen meer lading krijgt maar ook een symbool van ontwikkeling vormt.”

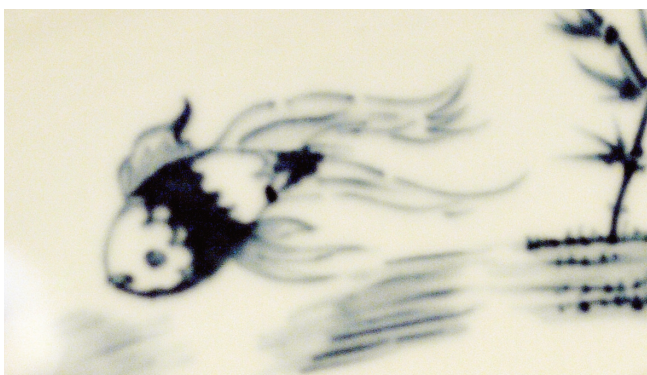
Irma van Weeren

Laura Braspenning in het kort

Ontwerper Laura Braspenning (1980) studeerde in 2004 aan het Sandberg Instituut af en behaalde in 2009 haar master cultuurmanagement aan de Universiteit Antwerpen. Ze ziet het als een uitdaging om als ontwerper een context te creëren waar ontmoeting en uitwisseling centraal staan. Producten en projecten, waarbij rituelen, historie en het dagelijkse leven allen even belangrijk zijn, fungeren als katalysator van sociale interactie tussen generaties en verschillende culturen. Als ontwerper wil ze zich niet alleen concentreren op de ontwikkeling van producten, maar juist ook haar visie en werkwijze inzetten in andere sectoren zoals de ouderenzorg. laurabraspenning.nl

Irma van Weeren in het kort

Ontwerper Irma van Weeren (1982) studeerde in 2006 af aan de Amsterdamse Gerrit Rietveld Academie, DesignLab. Het werk van Irma van Weeren richt op maatschappelijk/sociaal georiënteerd ontwerp en procesontwerp. Tevens vormt Irma van Weeren samen met Isabelle Scholtemeijer en Mark Illi StudioVersus. www.studioism.nl | studioversus.nl

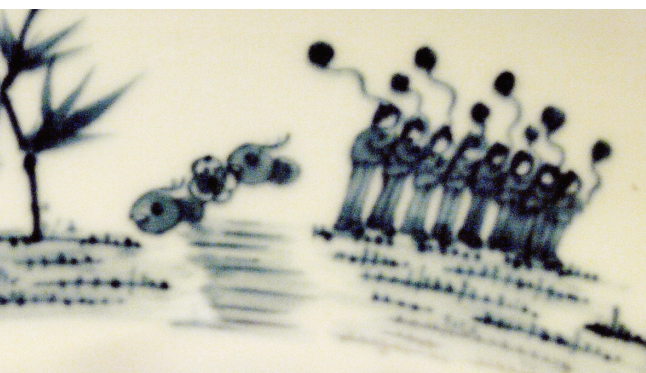

Huisservies

Al vanaf 200 v.C. beschouwen Chinezen porselein uit Jingdezhen als het beste. De keizers van de Ming dynastie (1368-1619) hadden er hun vermaarde porseleinovens. Het porselein uit deze ovens was echter alleen bestemd voor het keizerlijke hof. Maar in maart 2009 werd een zeshonderdderdellig porseleinen servies uit Jingdezhen verscheept naar de Amsterdamse Bijlmer, bestemd voor de bewoners van Foe Ooi Leeuw. Het servies zou net als de bewoners zelf ooit deden, de reis van China naar Nederland afleggen. In Foe Ooi Leeuw zal het huisservies gebruikt gaan worden bij gezamenlijke diners. Het huisservies symboliseert de onderlinge banden in Foe Ooi Leeuw én de band tussen China en Nederland, met decoraties die zowel typisch Chinese als Nederlandse elementen bevatten.

De reis

Samen met de toekomstige bewoners van Foe Ooi Leeuw zijn Braspenning en Van Weeren op zoek gegaan naar de wensen voor de nieuwe woongemeenschap. Samen met de bewoners organiseerden ze gemeenschappelijke maaltijden. Ze merkten dat de keuken, in brede zin, een bindende factor bleek tussen de bewoners. Met dit uitgangspunt zijn ze aan de slag gegaan om te zorgen dat die keuken het kloppende hart zou worden van de woongemeenschap. "Samen met de bewoners ontwierpen we bijzondere decoraties die het verhaal van de totstandkoming van Foe Ooi Leeuw verbeelden. Ten eerste is er het historische verhaal van 'Chine de Com-mande', Chinese keramiek dat door Nederlanders in China op bestelling werd vervaardigd, met een mix van Chinese en Nederlandse decoraties. Daarnaast kwam in de workshops met de bewoners van Foe Ooi Leeuw telkens naar voren dat de bewoners erg hielden van het verrassingseffect in de ontwerpen. Bijvoorbeeld een bloemdecoratie die bij nadere bestude-ring blijkt te bestaan uit verschillende mensen die samen koken."

DE KEUKEN IS DE BINDENDE FACTOR

In februari 2009 reisden Braspenning en Van Weeren af naar Jingdezhen. Daar zouden ze op zoek gaan naar de beste adressen om het servies te laten maken en beschilderen. Bovendien zouden ze een groot deel van het productieproces op de voet volgen. Ze hielden een weblog bij waarop ze hun ervaringen deelden.

19-2-09 14:26 uur

We zijn lopend de stad ingegaan, op zoek naar het juiste porselein en om een aantal mogelijke werkplaatsen te bezoeken. Eerst zijn we mee genomen de oude binnenstad in met de traditionele kleine werkplaatsjes. Die zijn werkelijk talrijk. Achter elk winkeltje is een werkplaats, met een aantal dames en heren die porselein beschilderen en porselein vervaardigen.

Terwijl we door de nauwe straatjes lopen zien we overal aanplakbiljetten hangen, uiteraard in het Chinees. Het blijken de lokale vacatures te zijn, bijvoorbeeld: 'Gevraagd, vakman die apen kan schilderen, voor kleine oplage'.

7-3-09 16:05 uur

Aankomende tijd gaan we elke dag langs om te checken hoe het gaat, schilders assisteren en uitleg geven bij ingewikkelde patronen. We hebben gemerkt tijdens het maken van de eerste samples door de schilders, dat de interpretatie van onze tekeningen anders wordt gedaan dan dat wij hadden verwacht. Wij hebben bijvoorbeeld in onze ontwerpen schetsmatige beelden opgenomen. Maar de schilders wilden geen schetsmatige dingen schilderen maar precieze lijntjes zetten. Vanuit de Chinese traditie is het een teken van vakmanschap om een perfecte imitatie te maken van een beroemd werk. Zo precies mogelijk werken is een teken van kwaliteit.

10-3-09 19:48 uur

Wat genieten wij hiervan! Doordat we hier in China voor de ouderen in Foe Ooi Leeuw bezig zijn, is zo mooi om de ouderen in China te zien! Om te aanschouwen hoe de ouderen hier met elkaar samenleven, hoe ze liefdevol zorgen voor de kleinkinderen en hoe gezellig ze het hier in China hebben. Natuurlijk zien we hier ook een andere kant, vele ouderen moeten nog steeds hele zware en fysieke arbeid verrichten. Het land bewerken, hout sprokkelen, of zware vazen van de werkplaatsen naar de ovens brengen met handkarren.

We leren door ons verblijf in China steeds beter de Chinese cultuur kennen. Vooral het groepsgevoel, het samenleven, het zorgen voor elkaar valt ons erg op. Hierdoor kunnen we nu nog beter begrijpen waarom het voor de bewoners van Foe Ooi Leeuw zo belangrijk, maar vooral ook zo fijn is, om gezamenlijk in Foe Ooi Leeuw te kunnen wonen.

[folhuisservies.web-log.nl]

WEGWERPCAMERA'S EN BLOESEM TAKKEN

"Oost West, thuis best. Maar wat is thuis? Wat is er voor nodig om ons ergens thuis te voelen? Is het universeel of cultureel bepaald? Hangt het af van de leeftijd? Van een plek of een ruimte? Van persoonlijke levensverhalen? Gedeelde geschiedenis? De nabijheid van familie en vrienden? Ik wil dat als ontwerper graag onderzoeken voor de Chinese bewoners van Foe Ooi Leeuw, en hoop bij te dragen aan hun thuisgevoel en dat van hun familie, vrienden en burens."

Maaike Roozenburg in het kort

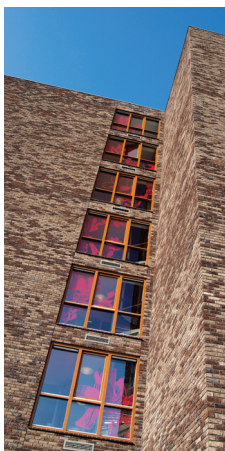
Maaike Roozenburg (1979) studeerde Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Utrecht en Design aan de Gerrit Rietveld Academie Amsterdam. In haar ontwerpstudio ontwerpt zij producten voor het interieur en speciale projecten. Haar werk bevindt zich op het snijvlak van design, kunst en visuele communicatie. Een deel van haar projecten ontstaat in eigen beheer en gaat naar beurzen, galeries en interieurwinkels. Een ander deel ontwikkelt ze in opdracht van bijvoorbeeld het designlabel Moooi, het Lloyd Hotel, de gemeente Amsterdam, of een woningcorporatie.

Ze noemt zichzelf 'een echte maker'.

www.maaikeroozenburg.nl

Een lampion in de Bijlmermeer

Een 'geknipte bloesemtak' loopt over de ramen van de verschillende verdiepingen van Foe Ooi Leeuw. Overdag geeft dit een kleurrijk schaduwspel in het trappenhuis en 's avonds werkt door de permanente verlichting het gebouw als geheel als lampion. Voor omwonenden en voorbijgangers is het werk zichtbaar en vertelt iets over de identiteit en traditie van de bewoners van het gebouw.

De reis

"Tijdens de eerste ontmoeting bleek dat de taalbarrière groot was. De bewoners reageerden echter wel heel uitgesproken op beeld. Bij foto's van bijvoorbeeld mijn zelfgemaakte porselein begonnen ze te klappen van bewondering en plezier. Ik ontdekte hun sterke band met mooie, ambachtelijke producten. Dat inspireerde mij om samen dingen te gaan maken. Ik koos voor knipkunst omdat dit zowel in de Chinese als in de Nederlandse cultuur is geworteld. Bovendien schept het samen iets maken een band die je nooit krijgt als je alleen maar praat. Het waren vooral de vrouwen die meededen aan deze workshops. Het geheel was pretentieloos, onschuldig. Een mooi proces van werken, voordoen, aan elkaar laten zien, kijken en nadoen. En dat alles vergezeld door lekkere hapjes die we voor elkaar hadden gemaakt. Dat is ook communiceren. Net zoals beelden duizendmaal meer kunnen zeggen dan woorden. Ik zal niet snel mijn ontroering vergeten toen ik de foto's zag die de toekomstige bewoners had-

den gemaakt met de wegwerpcamera's die ik ze gaf. Ik vroeg ze om voor mij te fotograferen wat ze mooi vonden. Honderden foto's van kleinkinderen, tuinen en bloemen kwamen voorbij. Ik ben daarom twee thema's gaan uitwerken: knipkunst en het gebouw als tuin. De knipkunst was technisch beter uitvoerbaar en dat is het ook geworden. Ik heb daarbij gekozen voor een Chinees magnoliamotief dat symbool staat voor geluk en voorspoed. Tijdens het ophangen in het gebouw kreeg ik kopjes thee. Achteraf ben ik trots, zowel op het proces als op het eindresultaat.

De bewoners vinden het ook mooi. Toen het project om technische redenen even niet door dreigde te gaan merkte ik aan de protesten van de bewoners dat ze mijn knipkunstproject waardeerden. Misschien was dat wel een van de mooiste momenten.”

FOTOS GEMAAKT DOOR BEWONERS,
MET GEBRUIK VAN DE MEEGEGEVEN WEGWERPCAMERAS

DE TRAGE VRAGEN VAN YOUNG DESIGNERS & INDUSTRY

"Foe Ooi Leeuw gaat niet alleen over het neerzetten van een nieuw gebouw. Het gaat over het creëren van een nieuwe manier van samenleven. Niemand weet nu precies hoe die manier van leven eruit gaat zien, wat ook het mooie is van dit project. Het is een soort ontdekkingsreis".

Kees Dorst

Professor of Design,
Universiteit van Sydney,
bij de start van het
kunsttraject

"Onze grote drive is om bij te dragen aan een betere wereld. Wij leven op als we met moeilijke vragen aan de slag kunnen gaan. Vragen die je alleen kunt beantwoorden als je ze vanuit alle mogelijke invalshoeken bekijkt." Hier zijn geen politici aan het woord, maar ontwerpers. Peik Suyling, kunstenaar, designer, docent en directeur van Young Designers & Industry (YD+I) en Dennis Lohuis, ontwerper en projectenmaker bij dezelfde organisatie, worden enthousiast als ze met creativiteit 'het verschil kunnen maken in de ontwikkeling van de maatschappij'.

"Als wij ons werk goed doen, dan werken we vanuit de 'trage vragen' van het leven, zoals Harry Kunneman van de Universiteit voor Humanistiek ze noemt. Hoe gaan we om met eenzaamheid, met culturele verschillen, met de toekomst van onze jongeren en met onze ouderen? Toen de ontwikkelaars van Foe Ooi Leeuw ons vroegen om met artistieke interventies vorm te geven aan de dromen en wensen van de toekomstige bewoners bij hun huis, waren wij daarom meteen enthousiast. In twee voorgesprekken hebben wij onze 'procesaanpak' gepresenteerd. Niet meteen beginnen met ontwerpen, maar eerst contact maken, vertrouwen winnen, een dialoog aangaan."

De ontdekkingsreis

Onder de veelzeggende titel 'De ontdekkingsreis naar Foe Ooi Leeuw' begonnen tien kunstenaars met begeleiding van YD+I aan een project dat voor een aantal van hen onbekend terrein was. Suyling: "Samen met Kunstenaars&CO plaatsten wij een oproep waarin kunstenaars van alle disciplines gevraagd werden om bij te dragen aan een mooie leefomgeving voor Chinese ouderen. Het liep storm: meer dan 100 kunstenaars uit alle hoeken van het land meldden zich aan. Samen met CABO, OsiraGroep en Kunstenaars&CO maakten we een selectie. Uiteindelijk ging een groep van tien kunstenaars uit heel verschillende disciplines aan de slag. In die groep zaten vier kunstenaars met een Chinese achtergrond."

Taartjes en koekjes

De eerste stap was een grote bijeenkomst bij de Chinese ouderenvereniging Tung Lok. Lohuis: "De hele ruimte was afgeladen vol. Er waren taartjes en koekjes, het werk van Henny Liu, en iedereen becommentarieerde luid de presentaties van de wat overdonderde kunstenaars. De kunstenaars wisten vanaf die middag meteen dat het geen doorsnee project zou worden..."

Zingeving

"Als je als solist je eigen plannen wilt doorzetten, zit je in een project als dit niet goed", aldus Suyling. De kunstenaars die binnen Foe Ooi Leeuw aan de slag gingen, beschikken over het vermogen om hun ideeën te ontwikkelen met een collectief. Je ziet sowieso dat steeds meer jonge kunstenaars

Young Designers & Industry - Actuele vraagstukken in de maatschappij vragen om een nieuwe benadering. YD+I wil met de werking van creativiteit een bijdrage leveren aan het verkennen en oplossen van deze vraagstukken. Vanuit de gedachte dat vernieuwing alleen kan worden gevonden in de samenhang der dingen, ontwikkelt YD+I ontwerpprojecten waarin economische, maatschappelijke en culturele aspecten in onderlinge samenhang worden benaderd.

dat goed kunnen. De kunst is om goed te zijn in creatief denken en samenwerken en tegelijkertijd een uitstekend artistiek resultaat neer te zetten. Wij zien onszelf wat dat betreft eigenlijk als coaches: vanuit onze achtergrond als ontwerpers begrijpen wij waar ze mee bezig zijn, we kijken vooral wat er op dat moment nodig is om het beste uit zo'n groep te halen."

Diepere wensen

Na de kennismakingsbijeenkomst in Tung Lok groeide het 'plan van aanpak'. Vanaf september 2007 vinden zeven bijeenkomsten plaats waarin de deelnemers met elkaar werken aan de hand van vier thema's: alledaagse rituelen, dierbare herinneringen, handwerk & ambachten en spel. De kunstenaars organiseerden workshops waarin zij, door samen met de toekomstige bewoners iets te maken, of spelletjes te doen, langzaam maar zeker ontdekten wat hun diepere wensen over hun toekomstige woonomgeving waren. Pas daarna werd er begonnen met het maken van ontwerpvoorstellen. Lohuis: "Elke bijeenkomst evalueerden wij met de kunstenaars. Het was vanaf het begin namelijk ook onze bedoeling om zoveel mogelijk van dit unieke project te leren." Door deze 'van binnen naar buiten' aanpak zou de inbreng van de bewoners in het uiteindelijke resultaat gegarandeerd zijn. Toch bleek dat in de praktijk nog moeilijk. Dat kwam soms door verkeerde inschattingen. Suyling: "Een kunstenaar bracht het concept van de 'hutong' in. Het woord hutong komt van het Mongoolse woord hottog, dat bron betekent. Een gegraven bron vormde namelijk vaak het centrum van nieuwe woongemeenschappen. In China is een hutong een ommuurde wijk die bestaat uit nauwe straatjes, waaraan kleine huizen staan van meestal slechts één woonlaag hoog. De kunstenaar deed de suggestie dat in Foe Ooi Leeuw de gangen het middelpunt van het sociale leven zouden worden, een centrum voor ontmoetingen en een plek om bijvoorbeeld samen te gymmen. Dat idee stuitte echter bij de toekomstige bewoners op grote weerstand. Voor een deel van hen stonden hutongs gelijk aan (grote) armoede. Daar wilden ze in hun nieuwe woonomgeving niets mee te maken hebben."

PEIK SUYLING

DENNIS LOHUIS

Out of the box

Het ontwerpteam bevatte veel verschillende disciplines: fotografen, ontwerpers, een binnenhuisarchitect, een schilder. Suyling: "Daar kozen we met opzet voor om ervoor te zorgen dat de uitdaging vanuit allerlei invalshoeken aangegaan zou worden. Conceptueel en niet te snel uit op eindresultaat. Interdisciplinair werken bevordert ook het samenwerken en 'out of the box' denken. En dat was wel nodig want een van de grote opgaven was om echt in gesprek te raken met mensen waar je de taal niet van spreekt."

Spel

De kunstenaars bedachten onorthodoxe manieren om met de bewoners in contact te komen. "Samen eten maken vormden al snel een rode draad door de bijeenkomsten. Maar ook samen knippen, tekenen en spelletjes doen werkten goed om een band en vertrouwen te scheppen."

Experiment

Er zijn talloze bouwprojecten waarbij in een laat stadium kunstenaars worden uitgenodigd om het pand van buiten of binnen te verfraaien. Het komt veel minder vaak voor dat kunstenaars gevraagd wordt ook een rol te spelen in de communicatie met (toekomstige) bewoners. Voor zowel de opdrachtgevers als de opdrachtnemers was dat een experiment. Suyling: "Het was zeker geen gemakkelijk project. Wij zagen het als onze rol om iedereen ook tijdens het ontwerpproces helemaal 'aangesloten' te houden, waren steeds op zoek naar de dialoog, naar nieuwe ontdekkingen. Wat we toen wel eens uit het oog verloren, is dat de oorspronkelijke ontwikkelaars van Foe Ooi Leeuw al acht jaar met elkaar optrokken en al veel hadden meegemaakt en een hechte groep vormden. Voor die groep was het hele proces ook nieuw."

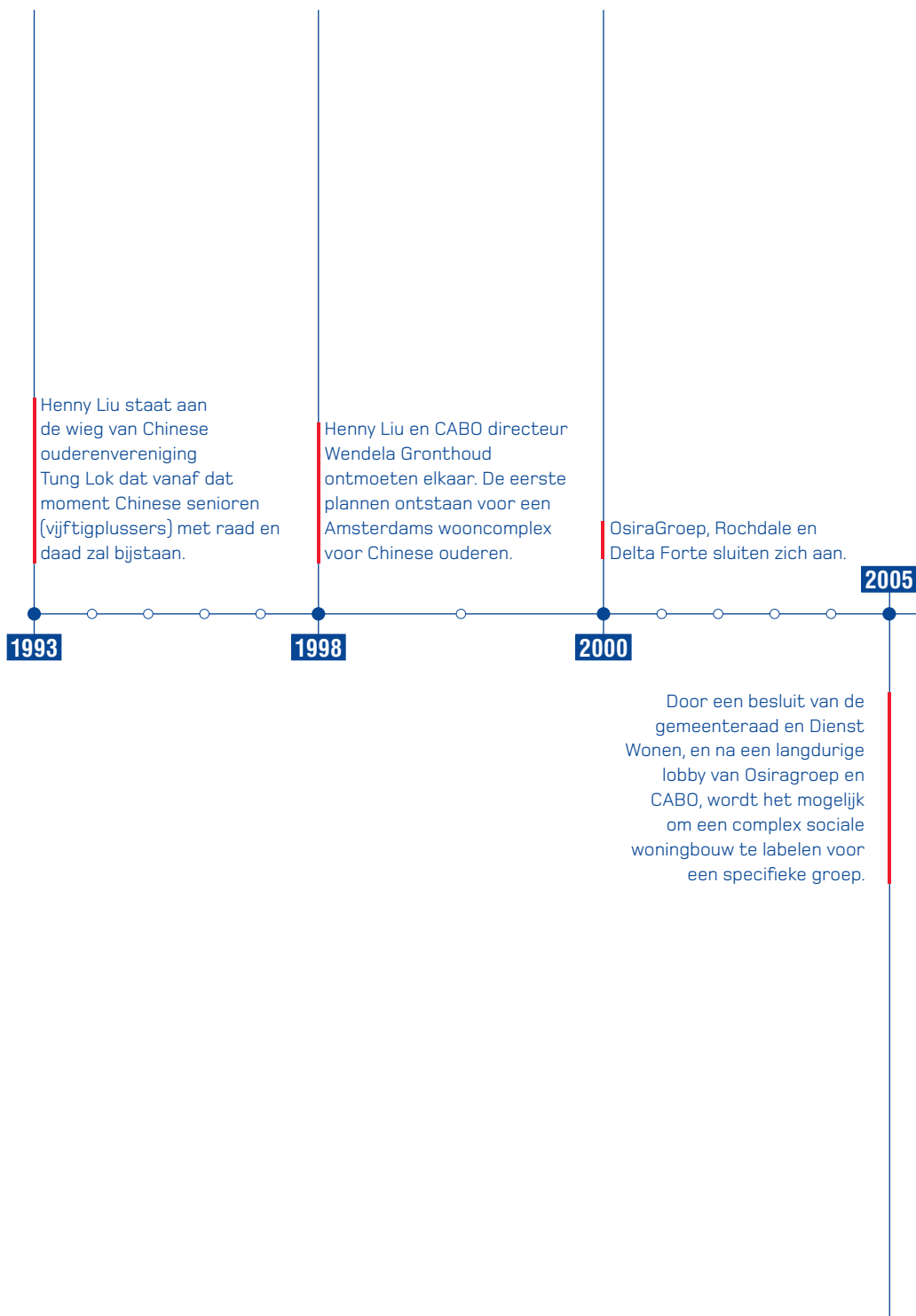
Publiciteit

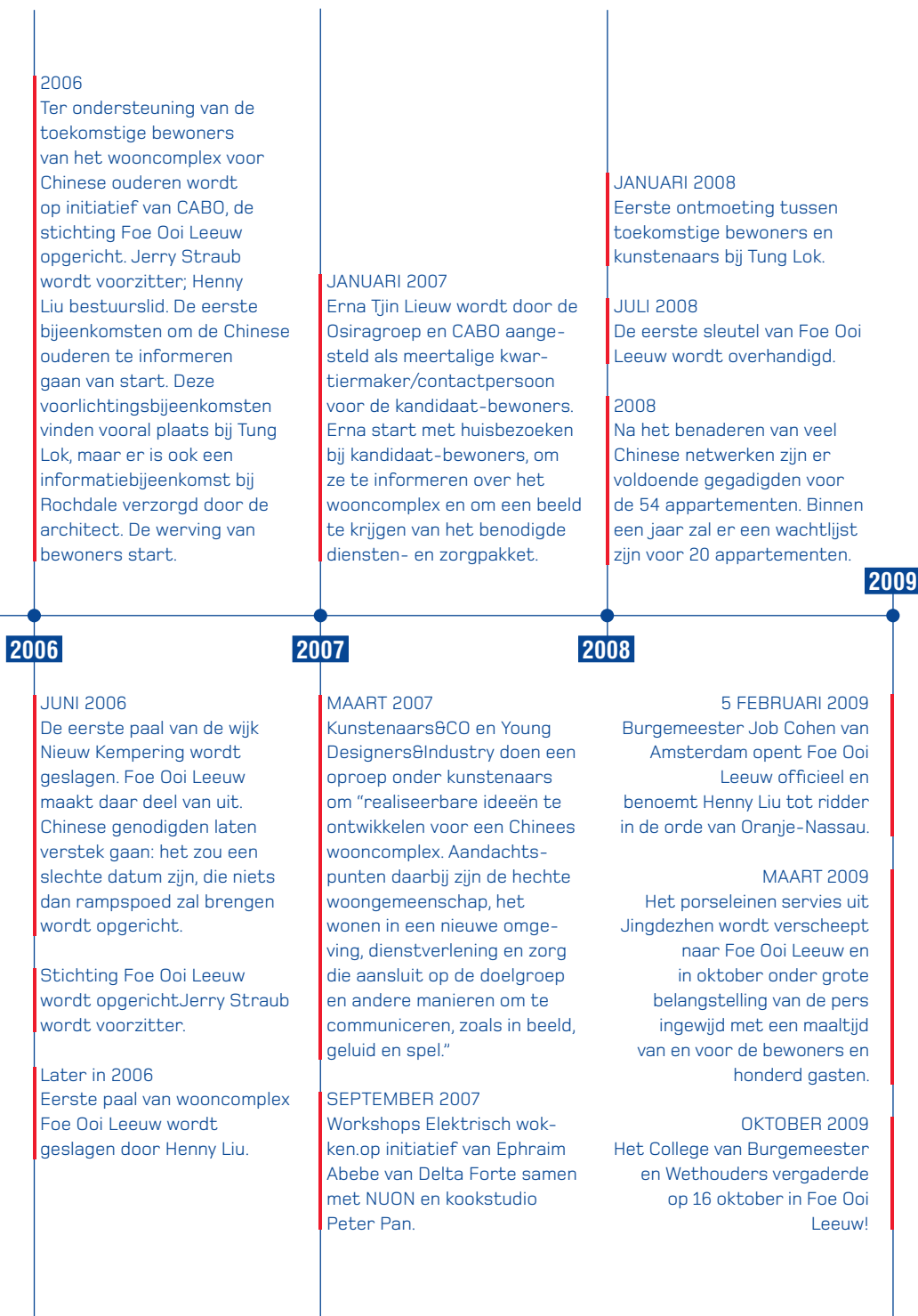
Uiteindelijk bezorgde juist ook die kunstfactor Foe Ooi Leeuw veel publiciteit. Suyling: "Voor mij is dat een beloning voor het risico dat alle partijen namen. Wat ons altijd zal bijblijven is het oprechte verlangen van alle betrokkenen om de ontdekkingsreis tot een goed en harmonieus einde te brengen. Er is enorm veel gepraat en gediscussieerd, geruzied en bijgelegd, gemopperd en bewonderd. Aan het einde van de tocht bleef grote trots over op wat we met z'n allen voor elkaar hebben gekregen: groot onderling vertrouwen, een unieke, innovatieve aanpak, en bovenal een huis om in harmonie samen te leven voor meer dan honderd Chinese bewoners."

MEER DAN TIEN JAAR DROMEN, DURVEN EN DOEN

EEN SERRE MET NAAIMACHINE

Naast de wensen die er nog over zijn is er vooral tevredenheid. De bewoners zijn thuis.

"Laatst nam iemand van vakantie in Hong Kong rode banieren mee met gouden letters voor op de gang. Dat vind ik prachtig."

"Ik ben zo blij met mijn grote huis. In de serre staat mijn naaimachine. Daar is het lekker snel warm. Ik vermaak ook kleren voor andere bewoners."

“We hebben een heel mooi servies waar we zuinig mee zijn. Het blijft in de kast totdat er weer een hele bijzondere gelegenheid is. Toen we hier precies een jaar woonden hebben we er met wel honderd gasten van gegeten.”

Het verhaal van de heer Tjin, tachtig plus, spreekt Hakka en Surinaams en "een beetje van alles", woont met zijn vrouw in Foe Ooi Leeuw

"Mijn vader was zakenman in Kwangtung. Mijn moeder had er een boerderij. Daar werkte ik en mijn broer. Mijn andere broer was ook zakenman. Door de vele misoogsten was het boerenbestaan hard en onzeker. In 1949 ben ik op zoek naar een beter leven naar Suriname gegaan. Mijn vrouw en zoon bleven achter. Het werd een reis van bijna twee maanden. In Suriname woonden een paar neven van me; zij hadden mijn overtocht geregeld. Ik hielp ze in hun bakkerij. In 1953 kwam mijn vrouw. In 1956 opende ik samen met familie een winkel. Daar heb ik tot 1975 gewerkt. In de tussentijd kregen we nog twee zoons en een dochter. Onze oudste zoon studeerde in Hong Kong en kwam in 1967 naar Suriname.

Mijn ouders waren in China gebleven en mijn twee broers studeerden. De een werd ook zakenman, de andere leraar. We schreven elkaar en ik heb ze ook later nog wel bezocht.

In 1975, na de onafhankelijkheid van Suriname trokken veel Chinezen weg. Samen met kennissen huurden mijn vrouw, twee zonen en ik een flat in de Bijlmermeer. Mijn dochter en mijn oudste zoon bleven in Suriname en zijn later naar Aruba gegaan. Eerst mijn dochter en later mijn oudste zoon met zijn vrouw en drie kinderen. Hij heeft daar een supermarkt overgenomen. Ik vond al snel werk bij de catering van Schiphol. Mijn vrouw maakte vliegtuigen schoon. Er is hier in Foe Ooi Leeuw een oud-collega van haar. We hebben steeds geprobeerd om in de koudste tijd van het jaar naar Aruba te gaan. Nu gaat dat niet meer zo goed vanwege onze slechter wordende gezondheid.

Op mijn zestigste ben ik afgekeurd. Mijn vrouw was al iets eerder gestopt met werken. Ons werk heeft ons veel vrienden opgeleverd die we nog lang bleven zien. Nu we allemaal ouder worden wordt dat moeilijker. Maar het wonen in Foe Ooi Leeuw zorgt weer voor nieuwe, jongere, vrienden. Ik speel Chinese Chess met buren en kijk Chinese televisie. Ik lees veel en verveel me nooit. Ik heb ook een heel vast dagschema.

Dit is mijn buurt, ik voel me er helemaal thuis. Elke dag haal ik een Chinese krant en doe de boodschappen. Mijn vrouw kookt altijd ook al loopt ze slecht. Ik help haar wel. We hebben ook huishoudelijke hulp.

We woonden heel krap in de flat, maar het is mijn zoons toch gelukt om hard te studeren. Een van mijn zoons werkt in Nederland als tandarts. Sommige bewoners van Foe Ooi Leeuw gaan naar hem toe. Mijn andere zoon is ook afgestudeerd en is afdelingshoofd bij een engineeringbureau. De andere is ook afgestudeerd en werkt als technisch tekenaar. Hij is getrouwd met Erna, die hier werkt. Ik heb nu zes kleinkinderen en drie achterkleinkinderen. Allemaal doen ze het goed. Een van mijn kleinkinderen werkt in Canada, een andere studeert psychologie in Nederland en nog een accountancy aan de VU. Drie kleinkinderen werken in de supermarkt van mijn oudste zoon op Aruba. Onze familie is over de hele wereld verspreid.

Ik ben nu precies zestig jaar in het buitenland. Maar ik heb nooit heimwee. Ik ben pas nog wel naar China geweest, maar ben ook blij als ik weer terug ben. Er waren verschillende gelukkige periodes in mijn leven. Nu geniet ik van mijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, en dan ben ik dankbaar. Gezondheid is nu het belangrijkste!"

ZO VROEG MOGELIJK BEWONERS BETREKKEN

Een reis van tien jaar leverde niet alleen een thuis voor Chinese ouderen op, maar ook een schat aan ervaringen en inzichten voor nieuwe ontwikkelaars van woonvoorzieningen voor oudere migranten. De aanbevelingen hieronder gaan in op de bijzondere aspecten van het bouwen voor oudere migranten, het belang van een hecht projectteam en de waarde van de inbreng van kunstenaars en ontwerpers.

Sta stil bij de achtergrond van oudere migranten

De meeste migrantenouderen zijn er niet aan gewend dat hun mening gevraagd wordt. Denk niet te snel dat de werkelijke behoeften uitgesproken zijn. Betrek actief de bewoners bij het hele ontwikkelingsproces; vanaf de ontwerpfase tot en met de uitvoering.

- Verdiep je in de geschiedenis van de groep waar je mee op wil trekken. Geef aandacht aan de diversiteit en de speciale kenmerken van deze groepen. Bedenk dat migratie mensen in een emotionele spagaat kan brengen tussen de landen van herkomst en Nederland.
- Bedenk dat de eerste generatie migranten het Nederlands vaak niet of onvoldoende beheerst, maar ook dat cultuurbarrières moeten overwonnen worden om met elkaar te kunnen praten. Zorg eventueel voor goede taal- en cultuurtolken.
- Houd er rekening mee dat in de levens van veel migrantenouderen het geloof een prominente plaats inneemt.
- Werf tijdig hulpverleners die de taal van de doelgroep spreken en betrek familie bij het regelen van de zorg.
- Denk in een vroegtijdig stadium na over een zorg- en dienstverleningspakket dat aansluit op de huidige én de te verwachten zorgvraag.

- Besef dat werving, toewijzing en verhuizing veel aandacht nodig hebben. Leg het eerste contact zo nodig in de eigen taal en bouw aan vertrouwen. Houd er rekening mee dat het uiteindelijk toch moeilijk blijkt om op latere leeftijd nog te verkassen en van alles te regelen. Zoek aanstaande bewoners op voor de verhuizing om ook onuitgesproken problemen te signaleren.
- Maak gevoelige onderwerpen bespreekbaar, zoals zorg door kinderen of mantelzorgers.
- Betrek kinderen zo mogelijk vanaf het begin. Kinderen zijn een belangrijke schakel bij de werving en de verhuizing. Ze blijven belangrijk als de ouders eenmaal in hun woning wonen.

Bouw op de eigen kracht van oudere migranten

Oudere migranten hebben al jaren 'hun eigen boontjes gedopt'. Onderzoek waar hun kracht ligt en hoe zij hun eigen probleemoplossend vermogen ook nu kunnen inzetten. Regel niet alles voor ze, maar betrek ze bij het gehele proces zodat zij zich aangesproken en medeverantwoordelijk voelen. Dus niet alleen vóór oudere migranten maar vooral mét hen iets tot stand brengen.

- Zoek aansluiting bij zelforganisaties; zij weten hoe de eigen netwerken benut kunnen worden en bieden hulp bij

Niet alle Chinezen zijn hetzelfde

Bouwen voor Chinese ouderen stelt bijzondere eisen. Verdiep je uitgebreid in hun geschiedenis en verhalen.

- Houd rekening met de grote diversiteit van de Chinese gemeenschappen. Er worden verschillende talen gesproken, er zijn verschillende religies, verschillende (migratie)geschiedenissen.
- Werf via bestaande netwerken en werf landelijk; Chinezen wonen verspreid over heel Nederland.
- Houd er rekening mee dat veel Chinese ouderen zich niet makkelijk uitspreken. Uit bescheidenheid, en ook omdat ze er over het algemeen veel aan gelegen is wat 'de anderen' ervan zouden kunnen vinden.
- Houd rekening met lichaamslengte, ruimte voor Tai Chi en het ontvangen van familie.

problemen op het gebied van huisvesting, zorg en welzijn. Zorg daarbij dat je ook in gesprek komt met de leden zélf.

- Denk aan het oprichten van een stichting met leden uit de doelgroep die de belangen vertegenwoordigt van de aanstaande bewoners. Het kan een belangrijke gesprekspartner worden voor de ontwikkelaars.

Werk aan een hecht projectteam

Bij de ontwikkeling van een woonvoorziening zijn veel partijen betrokken. Samenwerken met een groot aantal verschillende partners is bij onvoorspelbare en langdurige trajecten een uitdaging op zich. Maar een groep die onverwachte problemen om kan zetten in oplossingen en goede resultaten wint aan kracht en overtuiging.

- Zet een goede projectstructuur op waarbij het duidelijk is wie wat doet en waar de verantwoordelijkheden liggen. Beleg taken als voorzitter en 'financieel waakhond'.
- Zorg voor een solide projectplan, waarin ook is nagedacht is over de haalbaarheid van ieders inzet, zowel in geld als menskracht.
- Benoem zowel de gemeenschappelijke als de eigen belangen. Bruggenbouwers zijn een 'must'.
- Breng het draagvlak bij de betrokken partijen en daarmee de slaagkans van het project vooraf zoveel mogelijk in kaart. Bespreek eventuele belemmeringen snel, maar houd er rekening mee dat een dergelijk project onverwachte wendingen

en onzekerheden zal blijven kennen.

- Houd rekening met cultuurverschillen tussen samenwerkingspartners. Die kunnen variëren van hoe je met elkaar omgaat tot het omgaan met geld. Wat bijvoorbeeld voor een bouwer een klein budget is, is voor een kleine (vrijwilligers) organisatie de jaarbegroting. Bespreek tijdig de spanningen die dat kan opleveren.
- Realiseer je hoe belangrijk continuïteit en personen zijn. Het verwezenlijken van de droom is in de eerste plaats afhankelijk van personen die zich voor langere tijd aan het project verbinden.
- Sluit ongewone ideeën niet te snel uit en problematiseer niet te snel.
- Zoek met de projectpartners steeds naar de gemeenschappelijke belangen.

Maak van een huis een thuis

Een gebouw is pas een thuis als het een eigen herkenbare identiteit heeft, als de bewoners elkaar kennen en elkaar ontmoeten. Een gevoel van gemeenschappelijkheid ontstaat niet vanzelf. Besteed daarom al geruime tijd voor de verhuizing aandacht aan dit proces.

- Zet creatieve middelen in om een beeld te krijgen van de wensen van mensen als 'gewoon doorvragen' niet meer helpt. Schakel kunstenaars en ontwerpers met speciale interesse in de doelgroep in om het contact met bewoners te versterken en de cohesie te bevorderen. Zij kunnen samen met de bewoners creatieve activiteiten ondernemen die verbinding laten ervaren.

De kunst af laten kijken

Al gedurende de ontwikkeling wist de pers Foe Ooi Leeuw goed te vinden. Op dit moment wordt Foe Ooi Leeuw vanuit heel Europa bezocht. 'Om de kunst af te kijken'. Op deze manier draagt Foe Ooi Leeuw bij aan het vergroten van de kennis over hoe je een woonvoorziening voor oudere migranten opzet. De projectgroep besteedde om die reden veel aandacht aan een duidelijke profilering van Foe Ooi Leeuw.

- Zoek mensen die (willen) snappen wat er in de groep leeft en dat weten te versterken. Die de groep als procesbegeleiders ondersteunen bij de groepsvorming. Deze rol kan ook goed vervuld worden door kunstenaars.
- Neem de bewoners mee in het bouwproces. Laat concrete voorbeelden zien van de mogelijkheden: niet alleen plattegronden, maar ook goede maquettes en 'artists impressions'. Regel extra voorlichtingsbijeenkomsten, maak foto's van de bouw en plaats die op een website.
- Besteed aandacht aan de inbedding in de buurt en de relatie met de omgeving. Maak in een vroeg stadium het project bekend in de buurt. Laat buurtbewoners zien wat er gebeurt, en zoek samen met hen naar mogelijkheden om ze te laten bijdragen.
- Bedenk dat het belangrijk is om eerst intern te verbinden om daarna de bruggen te slaan met de omgeving.
- Bedenk dat ook deze laatste fases geld kosten. Start op tijd met eventuele fondsenwerving voor bijvoorbeeld inventaris van gemeenschappelijke ruimten en het langer inhuren van een 'verbindingpersoon'.

Benut de verbeeldingskracht van kunstenaars en ontwerpers

Kunstenaars en ontwerpers zijn goed in staat om met hun frisse blik buiten de gebaande paden te treden. Zij kunnen helpen om onuitgesproken wensen, dromen en verwachtingen zichtbaar te maken. De inzet van kunstenaars kent twee gelijkaardige aspecten: het artistieke eindresultaat én het proces er naar toe.

- Selecteer de kunstenaars niet alleen op hun werk, maar ook op hun binding met of interesse voor de doelgroep en hun vermogen om naar nieuwe wegen van com-

municatie te zoeken, om los te komen van hun directe discipline.

- Betrek kunstenaars al in een vroeg stadium. Zij kunnen processen ontwerpen die bijdragen aan het ontwikkelen van saamhorigheid.
- Benut de grote kracht in de samenwerking tussen kunstenaars van verschillende disciplines. Zorg daarbij wel voor een goede artistieke- en procesbegeleiding.
- Stel de kunstenaars in de gelegenheid om veel contact te hebben met de bewoners. Denk daarbij dan wel aan praktische zaken als een ontmoetingsruimte, tolken, reis kosten.
- Laat kunstenaars er zorg voor dragen dat de deelnemers zich mede-eigenaar voelen van het proces.
- Stimuleer dat de kunstenaar ook de regie in handen neemt en houdt om een sterk artistiek eindresultaat neer te zetten. Zorg voor een voortdurend gesprek over de artistieke uitdagingen van het project; met de kunstenaars, maar ook met de andere partijen.
- Het begroten van de inbreng van kunstenaars vraagt extra aandacht. Houd rekening met een zekere onvoorspelbaarheid; aan het begin van het creatieve proces is vaak nog niet duidelijk tot welk concreet kunstwerk dit zal leiden.
- Een aantal Nederlandse kunstfondsen zetten duidelijk in op dit soort projecten. Betrek ze tijdig.
- Zorg voor een goed startdocument dat alle partijen 'meeneemt' in het kunstavontuur en een beeld geeft van de mogelijke werkwijzen. Zorg voor documentatie van zowel het proces als de eindresultaten.

MOGELIJK GEMAAKT DOOR...

Projectpartners Foe Ooi Leeuw

Delta Forte BV
HVDN architecten
Kunstenaars&CO
OsiraGroep
Stadsdeel Amsterdam Zuidoost, Projectbureau
Vernieuwing Bijlmermeer
Stichting CABO Centrum, Advies en
Beleid Oudere Migranten
Stichting Foe Ooi Leeuw
Young Designers & Industry
Vereniging Tung Lok
Woningstichting Rochdale
Van Wijnen Projectontwikkeling Noord B.V

Fondsen die bijdroegen aan de totstandkoming van Foe Ooi Leeuw

Amsterdams Fonds voor de Kunst
Mondriaan Stichting
Oranjefonds
Sluyterman van Loo
Stichting RCOAK
Het Maagdenhuis
Het Vierkerkenhuis

Vindplaatsen van informatie

Voor het schrijven van deze publicatie hebben veel mensen tijd vrijgemaakt om in een interview over hun ervaringen te vertellen. Hun namen staan bij de interviews vermeld. Informatie is ook gehaald uit de projectdocumentatie die is opgesteld door Rita van der Stelt - Van Royen, Adviseur Kenniscentrum, OsiraGroep, en John Machgeels, projectmedewerker CABO, en 'De ontdekkingsreis naar Foe Ooi Leeuw', de startpublicatie van het kunstproject, gemaakt door Young Designers & Industry.

Het huis van Han : honderd jaar Chinese geschiedenis in Nederland K. Meeuwse, 2000
Karakters in het laagland. De positie van Chinezen in Nederland
E. Butter, E. Orendi en K. Schaap, 1994.
Kwetsbare ouderen in beeld
Kees Penninx, NIZW Zorg, 2005
Marokkanen in Nederland, De pioniers vertellen
A. Cottaar, N. Bouras, F. Laoikili, J.M, 2009
Pijlers voor Bruggenbouwers, Over de ondersteuning van allochtone vrijwilligers-organisaties Ewoud Butter, 2006

Geraadpleegde bronnen en aanbevolen literatuur

Allochtone ouderen: de onverwachte oude dag in Nederland Cor Hoffer, 2005
Bouwen voor wonen en zorg, De Architectuur van de ouderenhuisvesting
N. Mens en C. Wagenaar, 2009
De zingende stad, Sociale en culturele effecten van een kunstproject,
Hogeschool van Amsterdam, 2009
Een Reis van duizend mijlen, Eindrapportage inventarisatie vernieuwende projecten Chinese ouderen NIZW, 2002
Etnisch Ondernemerschap: de Chinese horecasector in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika B. R. Rijkschroeff, 1998
Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen Roelof Schellingerhout (red.), 2004

www.caboamsterdam.nl
www.sev.nl
www.kenniscentrumwonenzorg.nl
www.movisie.nl
www.netwerknoom.nl
www.forum.nl
www.acbkenniscentrum.nl

'Foe Ooi Leeuw, huis om in harmonie samen te wonen' is een publicatie van Kunstenaars&CO, OsiraGroep, Rochdale en Young Designers & Industry, 2010

Over de totstandkoming van Foe Ooi Leeuw is een film van 3 minuten gemaakt. Kijk op:

<http://www.kunstenaarsenco.nl>

<http://www.osiragroep.nl>

Samenstelling, interviews en tekst

Yolanda Bakker

Ontwerp

Gabrielle Marks

Redactie

Petra Befort, Martine Fransman,
Harry Moeskops, Stef Spigt, Peik Suyling

Eindredactie en beeldredactie

Kunstenaars&CO
Gabrielle Marks

Foto's

Erika Blikman
blz. 49
Laura Braspenning & Irma van Weeren
blz. 55
Cor van Gastel
blz. 29, 33 RECHTS, 46, 52, 53, 54, 56, 57, 67
Claudia Kamergorodski
blz. 9 LINKS
Liselore Kamping
blz. 33 LINKS
Lex de Lang
blz. 40
Gabrielle Marks
blz. 21, 30, 48, 51, 53, 58, 63, 66
Sem Presser/Maria Austria Instituut
blz. 22
Ben Merks/Gemeente Amsterdam Stadsarchief
blz. 23
Bram Prins
blz. 6, 68
Dirk Verwoerd
blz. 35
Daimon Xanthopoulos
omslag

Drukwerk

Haveka, met dank aan Pier Post

© Kunstenaars&CO, 2010
ISBN: 978-90-807386-5-2